

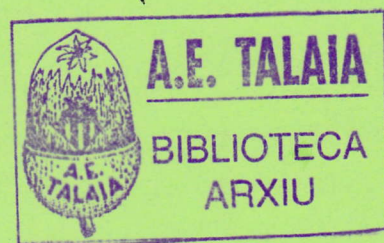
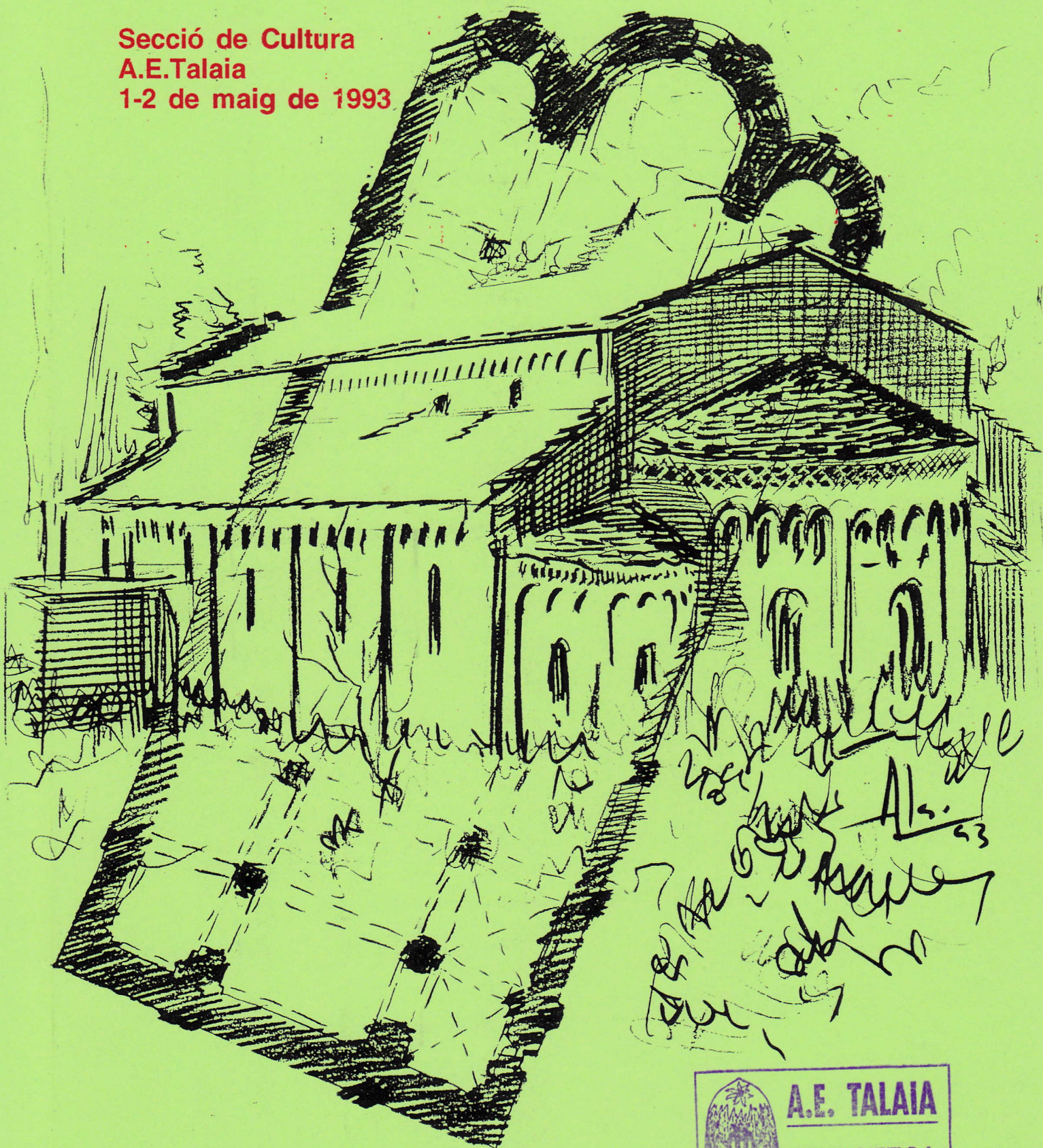
Un cop d'ull a la Ribagorça i la Vall d'Isàvena
LA SERRA DEL CIS

XXIV Sortida "Coneguem Catalunya"

Secció de Cultura

A.E.Talaia

1-2 de maig de 1993

SALUTACIO

La Ribagorça és una d'aquestes zones del nostre país que els atzars històrics han trosejat. Una part pertany a una comarca catalana de recent creació, una altra correpon a terra administrativament aaragonesa. Nosaltres, però, sempre hem considerat Catalunya com una unitat per sobre de divisions administratives i per tant ens mirem aquesta zona com una part del nostre país.

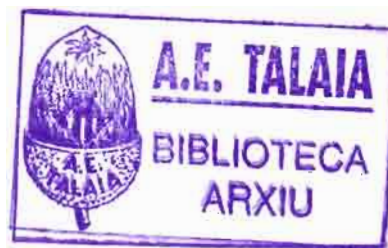
Una part del nostre país, per altra banda, quasi bé desconeguda. Es veritat que gràcies a l'obertura del túnel de Viella, la circulació per la Vall de la Noguera Ribagorçana és molt intensa, però únicament circulació perquè les múltiples valls laterals que porten al cor de la comarca no les coneixen sinó els habitants dels llocs, excepte, és clar, la vall de Boí. Això també passa amb les altres valls importants de la comarca, sobretot la de l'Isàvena.

Ens proposem, doncs, conèixer una mica una zona de pas i una zona desconeguda del nostre país, i això pensem fer-ho en dos aspectes com ja és habitual. Primer el cultural: la catedral de Roda, els monestirs d'Alaó i Ovarra, ens portaran els records d'aquell petit país independent que no va poder aguantar la pressió dels poderosos veïns, aquell país de pastors que lluitaven per sobreviure entre l'aspra natura, com ara, i a la vegada contra els sarraïns que els destruïen els seus esforços des de les planes del sud. País de camins difícils, passos arriscats, comunicacions precàries, havien de refiar de l'ajuda de l'altra costat dels Pirineus, més enllà dels colls que creuen les muntanyes nevades fins i tot a l'estiu.

Per altra part volem conèixer una mica aquests camins que circulen per les muntanyes comunicant els petits poblets, tantes vegades seguits pels pastors, avui mig perduts, i que en el cas de la Serra del Cis que hem escollit, en permetrà gaudir d'un dels espectacles més esplèndids que ens ofereix la natura. País dur per viure-hi, però magnífic per visitar, encara poc fet malbé, solitari, un lloc a prop de casa on encara és possible l'aventura.

Els espadats de la serra del Cis, les gorges d'Ovarra i d'Escales, la solitud de Roda, el Turbó i la Maladeta es posaran d'acord per fer-nos passar un cap de setmana inoblidable.

Bona excursió!

HISTORIA

En parlar de la Ribagorça ens referim a les terres que en altra època formaren part del comtat de Ribagorça i del bisbat del mateix nom, encara que geogràficament no hi hagi una uniformitat massa accentuada, d'aquí la importància de fer un plantejament històric, a l'hora de intentar conèixer una mica la zona.

Amb tota probabilitat, aquesta terra ja fou habitada en època prehistòrica, posteriorment en èpoques més properes hi vivien tribus ibers com els ilergets, que suplantaren un poblament de tipus basc tal com ho indica la nombrosa toponímia, exemple de la qual són Serradui, Beranui, Besiberri o Benavarri. No obstant és dels ilergets de qui tenim les primeres constàncies escrites, degudes als historiadors i escriptors llatins.

Cal tenir present que el parlar basc era viu en aquestes contrades i més cap a l'est encara fins Andorra i la Seu d'Urgell fins al segle VII de la nostra era. La romanització hi penetrà en poca intensitat, que no comportà doncs ni canvi de la llengua. Alguns llocs, com per exemple Roda, sí que demostren la presència llatina i per tant l'existència d'una primera xarxa de camins. Una part important de la romanització fou deguda al primer intent de cristianització portat pels monestirs com el de Sant Martí d'Assan, ja en el veí Sobrarb.

De fet però, no és fins al segle IX que comencen a arribar en suficient quantitat i claredat les notícies sobre el territori, després que aquest hagués estat dominat pels àrabs de Lleida i Barbastro. Fou el comte de Tolosa qui decidí -amb el permís de l'emperador dels francs Carlemany- que el 806 es formés una petita marca que pretenia crear un territori de defensa en front dels àrabs per protegir millor les seves possessions. Aquest comte fou Guillem de Tolosa o d'Orange, personatge molt influent, parent de l'emperador, que tingué un paper molt important en la conquesta de Barcelona, que proporcionà material per moltes llegendes i que finalment fundà un monestir per retirar-s'hi a Gellone, una vall llenguadociana, que per raó del seu allunyament féu que amb el temps, el monestir portés el nom de Sant Guillem le Desert (vegeu el butlletí de l'A. E. Talaia de desembre de 1992).

El primer comte de Ribagorça amb títol fou un altre parent de Carlemany, Bigó, que consta com a donador de privilegis a Alaó i Ovarra, monestirs que visitarem. Bigó era també comte del Pallars, ja que en un primer moment els dos territoris foren tractats de forma unitària.

Veiem doncs, que mentre la resta dels comtats catalans: Girona, Barcelona, Urgell, Cerdanya, Rosselló, Empúries, Besalú... foren conquesta reial, i era l'emperador qui els organitzava com a tals i en nomenava els comtes, aquests de la Ribagorça i també del Pallars foren organitzats com a propietat del poderós comte de Tolosa, amb tota independència, encara que eclesiàsticament depenien d'Urgell.

A Bigó el succeí Berenguer, que a més de comte de Tolosa ho fou també de Barcelona i que, igualment com els anteriors, formava part de la família imperial. Aquesta situació va durar fins que Galí

Roda de Isàvena. Vista general. Foto Arxlu.

El d'Urgell Cerdanya s'apoderà el 833 dels comtats, mantenint una pugna amb els veïns de Tolosa fins que Fredol de Tolosa va recuperar els territoris cap el 852. En aquestes lluites s'hi reflecteixen de fet les pugnes entre l'emperador i els seus fills i els diferents partidaris amb les seves influències.

Així arribem a l'any 872, en què el comte Bernat II de Tolosa, Pallars i Ribagorça és assassinat per ordre de Bernat III de Tolosa dit Plantapilosa, que era nét de Guillem I, i persona de gran influència a la cort. Això provocà una reacció cap a la independència amb Ramon II, que era originari de la Bigorra i probablement relacionat amb la casa de Tolosa. Ramon fou de fet el cap d'una llarga genealogia de comtes del Pallars i una de no tan llarga de comtes de la Ribagorça, que coincideix d'igual forma que en el cas del seu coetani Guifré I de Barcelona, amb el principi dels comtats hereditaris.

Ramon II fou el primer que va intentar separar els seus territoris del bisbat d'Urgell amb la creació d'un nou bisbat, intent que tingué poca durada a causa de la pressió dels sarraïns de Lleida i Osca. Ramon II va morir el 925 i deixà els seus comtats separats. Isarn i Llop foren comtes del Pallars i Bernat i Miró de la Ribagorça. Es en aquest llunyà fet on neix el fet que avui una gran part de la Ribagorça estigui administrada des de Saragossa. Aquests comtes, a part d'ampliar les seves terres amb represes i noves conquestes, foren els impulsors del bisbat de Roda independent-lo del d'Urgell.

El primer bisbe de Roda fou Oriolf, val a dir però que el bisbat de Roda fou sempre discutit i que portà una vida efímera amb intents de dissolució i finalment unió amb altres bisbats fins a la seva total desaparició.

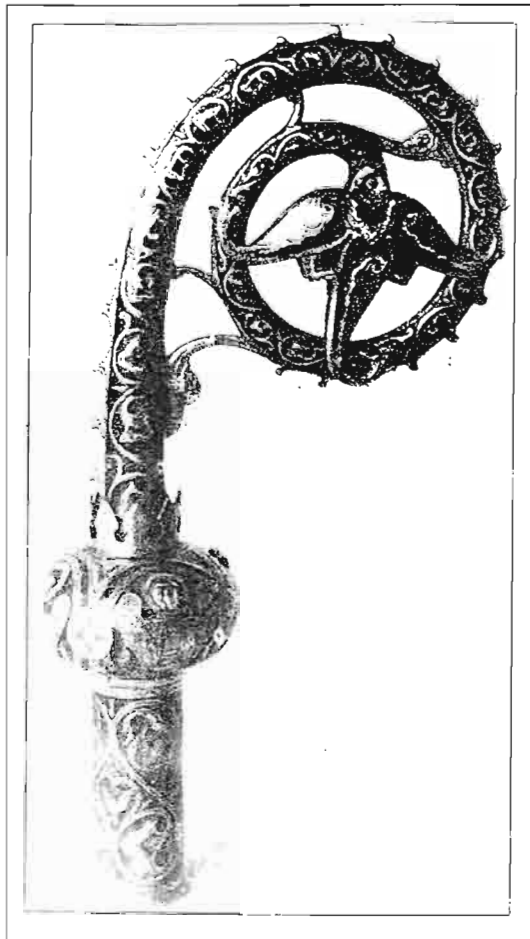
Bernat Unifred, fill de Ramon II, alliberà el Sobrarb dels musulmans, cosa que va donar-li gran fama i prestigi i també és deguda a ell la restauració d'Ovarra que en féu el seu panteó. Aquesta fama fou l'origen de la llegenda de Bernat de Ribagorça i posteriorment de la de Bernardo del Carpio, a la qual hi contribuïren molt falsificacions dels monjos d'Ovarra i Alaó.

Ramon III fill de Bernat, féu construir l'església de sant Vicenç de Roda, convertint així aquesta població en seu permanent i consolidada del nou bisbat. Durant aquesta època, els comtes i els habitants de la Ribagorça havien de lluitar sovint amb els musulmans, que el 1006 devastaren Roda. El 1018, moria Guillem II de Ribagorça lluitant a la Vall d'Aran i com que no tenia successió, el comtat passà a una branca familiar que havia entrat en relacions amb els comtes de Castella. Major, la nova comtessa, estava casada amb Sanç III de Pamplona, el qual ocupà militarment una part de la Ribagorça i en féu fora els sarraïns. Una altra part quedà en poder del comte del Pallars que estava casat amb una altra senyora pretendent a la successió ribagorçana, aquesta part fou en realitat la vall de la Noguera Ribagorçana i aquí hi ha l'origen de l'actual divisió de la comarca entre dues administracions.

Tot això fou la causa que la Ribagorça, o almenys una part formada per les valls de l'Essera, l'Isàvena i el Cinca, passessin a formar part del regne d'Aragó sorgit de la partició del regne de Sanç de Navarra. Ramir I d'Aragó serà el primer sobirà d'aquesta nova era, que es caracteritzarà per una implantació important del sistema monàstic de Cluny amb intent d'uniformització territorial i amb la quasi recreació del bisbat de Roda que fins a les hores havia tingut una vida molt precària. No obstant el domini directe sobre el territori el continuà tenint un comte.

En l'evolució següent dels esdeveniments, el territori quedà encaixonat entre els regnes d'Aragó i els comtes del Pallars primer, els d'Urgell després i finalment pels de Barcelona, que acabaren unint-se amb els reis d'Aragó. El territori de la Ribagorça para la seva expansió i quedarà al mig de dues zones d'influència. La Vall de la Noguera Ribagorçana dominada pels comtes del Pallars quedarà completament sota l'òrbita catalana, i les valls de l'Isàvena, Essera i Cinca fluctuaran, amb una gran pressió aragonesa.

De fet i a causa de la unió da Catalunya i Aragó, el problema dels límits dels dos territoris quedà per resoldre tot al llarg de la frontera, a pesar d'alguns intents, el més reeixit del qual situa la frontera al Cinca.

Bàcul de Sant Ramon. De coure, amb esmalts. Foto Arxlu.

Durant els segles XIII i XIV, la Ribagorça formava part del Principat de Catalunya, fins que el 1322, Jaume II va crear de nou, per al seu fill Pere, el comtat de Ribagorça ajuntant-lo al regne d'Aragó, encara que hi regissin les lleis i costums catalans. Una forma salomònica d'arreglar el problema. La nova casa comtal durà fins el 1412, any en què tornà a la corona i fou possessió dels hereus, Ferran II de Catalunya fou comte de Ribagorça entre 1458 i 1469.

Fins l'any 1591 el comtat va tenir una existència real i no formava part directa de la corona, sinó que el governava el Consell General de la Ribagorça que es reunia a Benavarri, amb constant conflicte amb els titulars del comtat que desembocà a la fi del segle XVI en una veritable guerra civil. Tot va acabar amb l'annexió a la corona per part de Felip II d'Espanya.

Un fet clau per a la separació de part de la Ribagorça de Catalunya fou la creació del bisbat de Barbastre, al qual s'incorporaren moltes terres de l'antic bisbat de Roda de parla catalana. Cal tenir present que de 1149, el bisbat de Roda s'havia fusionat amb el de Lleida, ciutat novament conquerida, sense perdre però la seu de Roda els atributs de Catedral i conservant un capítol catedralici.

Posteriorment la Ribagorça ha viscut intents de segregació i d'aproximació a Catalunya. Durant la guerra dels Segadors, Benavarri es lliurà a les forces franco-catalanes, amb el compromís que el comtat s'uniria a Catalunya, però el 1644, el rei de Castella ocupà el territori. Durant la guerra de Successió, també optà pel bàndol de l'Arxiduc Carles d'Austria, igual que la resta de Catalunya amb algunes excepcions, però novament el 1711 s'imposà la força de Felip V, que la convertí, amb el decret de Nova Planta, en un corregiment aragonès, segregant-ne un tros que passà al corregiment de Tremp, la qual cosa fou copiada pels autors de l'actual divisió provincial de l'estat espanyol.

VEGETACIO

La situació geogràfica de la Serra del Cis, que assoleix la seva màxima altitud amb l'Amariedo (1743 m), fa que aquesta serra es presenti com una avantsala dels Pirineus axials. A la zona basal observarem el domini de la roureda representat principalment pel roure valencià **Quercus faginea** de fulla petita i coriàcia amb les dents ben marcades. Presenta més que cap altre roure el fenomen de la marcescència foliar, que consisteix en el fet que les fulles ja seques a l'hivern, romanen durant tota aquesta època a l'arbre. A les parts més baixes d'on surt l'excursió trobarem el roure martinenc **Quercus pubescens** de fulles densament peludes i irregularment lobades.

A mesura que anem pujant a la serra, veurem grans mates de boix **Buxus sempervirens** de fulles oposades i enteres. Segons l'època de l'any aquestes fulles prenen un aspecte rogenc. La fusta del boix és molt dura i s'ha utilitzat per a fabricar diversos utensilis. Les fulles poden causar dermatitis.

A la part alta de la serra ens cridarà l'atenció la carlina cinara **Carlina cynara** que fa un únic capítol, voltat de bràctees grogues, talment com si fos un sol nascut al mig de la roseta de fulles. És abundant i sempre busca els ambients més freds. Es tracta d'una planta pròpia de les pastures muntanyes, que sovint es pot veure clavada i ben oberta a les portes de les cases de pagès, com a motiu ornamental i com a baròmetre casolà ja que els capítols resten oberts en temps sec i es tanquen quan hi ha humitat.

En arribar als prats alpins observarem unes fulles primes i verdes. Es tracta segurament del safrà de muntanya **Crocus albiflorus** que té les flors violàcies que neixen directament d'un bulb subterrani i fan un llarg tub que acaba en una corol·la campanulada.

També s'hi troben boscos de pi roig **Pinus sylvestris**, i també de pi negre **Pinus uncinata** a les parts culminants, poc estudiats i en bona part producte de reforestació. Segons la bibliografia existeixen clapes de fagedes que acullen plantes tan importants com l'herba de Sant Cristòfor **Actaea spicata**, planta tot ella tòxica, sobretot l'arrel i els fruits. Causen espasmes estomacals, mal de cap, increment del pols, vòmits, deliris, vertigen i fallida circulatòria. La ingestió de sis fruits poden causar intoxicacions persistents durant hores.

Safrà de muntanya

SITUACIO GEOGRAFICA

La Serra de Cis està situada a la partió entre la Baixa Ribagorça i l'Alta Ribagorça, al límit nord-occidental dels Països Catalans, a la regió de la Seu d'Urgell. Ocupa una superfície aproximada de 80 Km² allargassada entre les valls d'Isàvena a ponent (Baixa Ribagorça) i Noguera Ribagorçana a llevant (Alta Ribagorça), pel nord s'acaba a la Vall de Castanesa i pel sud a la Serra de Berganui. El punt més alt és el Pic Amariado de 1793 m.

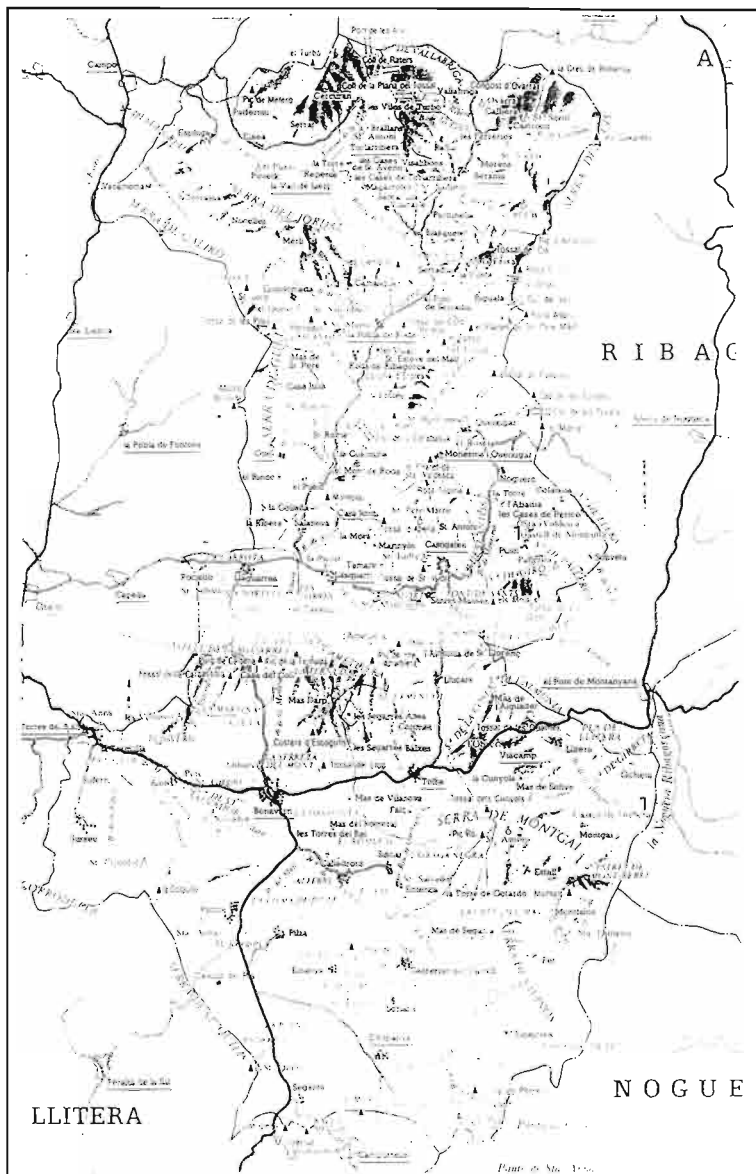
MORFOLOGIA I RELLEU

Morfològicament la Baixa Ribagorça està formada per materials secundaris, principalment calcàries del cretaci, que formen els relleus escarpats, i pels terciaris -argiles i conglomerats-. Aquest conjunt presideix per mantells de corriment, desplaçats cap al sud, constitueix un anticlinori complex, perfectament fixat al nord pel massís del Turbó (2492 m), la Serra de Vallabriga (2012 m) i la gran calma de la Serra de Cis (1793 m); al sud, el redreçament de les capes secundàries no és compacte i així, a llevant, la Serra de Montgai o Montsec d'Estall desapareix sepultada sota les margues eocèniques- bé que fins a prop de Benavarri arriben els estreps calcaris isolats-; a ponent l'anticlinal mesozoic de la Serra de la Corrodella s'enfonsa en direcció WE, alineada amb la Serra de Sant Quilis (1080 m), que és una clau de la Baixa Ribagorça. D'altra banda, el sinclinal de la depressió mitjana és accidentat a l'interior per nombrosos plecs anticlinals secundaris que donen lloc a un accident tectònic complex en conjunt. Al bell mig, la Serra de Llaguarres (1175 m) estructura la comarca en dos sectors, la ribera d'Isàvena i el sinclinal de Benavarri.

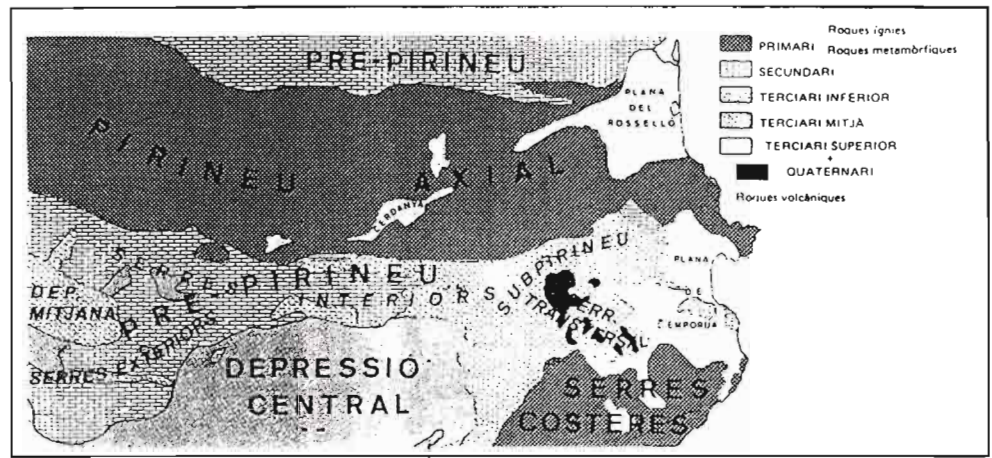
La Serra de Cis pertany a la regió Pre-Pirinenca i a la subregió de les Serres Interiors, configurada per l'aflorament de la cobertura horitzontal de conglomerats postorogènics, estesa damunt d'estructures alpines de plegament. A causa de la forta altitud i de l'encaixament dels rius Isàvena (Congost d'Ovarra) i Noguera Ribagorçana (Congost d'Escales), fortament fragmentada per una extensa xarxa hidrogràfica presenta una gran calma per sobre dels 1500 m d'altitud, amb certes dificultats per escalar les altes parets de relleu abrupte que voregen aquest sinclinal enlairat. La carena principal i en direcció NE-SW està formada per la Creu de Bonansa (1767 m), els Cavallets (1706 m), l'Amariado (1793 m), el Tossal de Cis (1759 m) i la Roca Cirera (1757 m).

En conjunt és una zona de força interès paisatgístic i sembla que sovint visitada per estudiosos dels processos geològics.

La ribera d'Isàvena és el sector nord de la Baixa Ribagorça, centrat al voltant de la vall de l'Isàvena, que després d'obrir-se pas penosament per les Serres Interiors, tot seguit es dilata amplament en entrar als terrenys margosos - a partir del morro de Güel-, i finalment eludeix desviant-se vers ponent el conglomerat de pudingues de la Serra del Castell de Llaguarres davallant vers l'aiguabarreig amb l'Éssera a Graus. En conjunt la ribera d'Isàvena es presenta muntanyenca i humida però ja més acollidora i oberta que el Turbó.

A la conca mitjana de l'Isàvena el riu continua encaixat, primer vorejant la falda de la Serra del Cis, més avall, retallant els estreps occidentals que provenen de l'Essera; però en síntesi uneix dos sectors diferenciats morfoestructuralment. Al marge dret la depressió intrapirenenca formada per la Vall de Lierp i el

Corredor de Merli mitjançant la Serra del Jordal; a l'altra banda l'esmentada Serra de Cis i els replans de gres de Queixigar. Les dues depressions en general ofereixen un aspecte caòtic, tot i que ben sovint predomina el paisatge de **badlands**, car el glacis superiors redueix a petits fragments, minúsculs camps al mig dels contraforts, fortament erosionats pels barrancs torrencials, oferint unes condicions mediòcres per a l'agricultura. Al fons de la vall però, el petit glacis i les terrasses fluvials són aprofitades intensament.

A l'interfluví entre l'Isàvena i la Noguera Ribagorçana, les influències estructurals esdevenen preponderants i el relleu es caracteritza per l'escalonament en replans, ja que la natura de la roca es presenta molt heterogènia; els diferents bancs de gres, de calcàries margoses, de pudingues alternant amb margues, que poden tenir un gran gruix, han resistit eficaçment l'erosió. El conjunt es presenta com una vasta plataforma dissimètrica. Al nord, al peu de la Serra de Cis s'estén un glacis, el replà de Queixigar, ben desenvolupat en un estatge de margues, a partir d'aquí davallen els torrents vers el sud i sud-est, hom pot veure la massa de **flysc** en les allargades serres de crestes i comes dominades pels elevats tossals.

A partir de la Pobla de Roda la vall de l'Isàvena s'eixampla alhora que drena els replans de gres, vers al sud-oest s'eleva imposant el Morró de Güel, escindit per les profundes tallades dels torrents en tres llargues serres. Aquest altiplà estructural es va abaixant tal com s'apropa al riu i les terrasses ja assoleixen dimensions considerables. El front de pudingues de la Serra del Castell de Llaguarres cau verticalment al nord, despullat, i a l'obaga el glacis de la conca monoclinall, format per margues d'un centenar de metres de puixança, amb els bancs de gres, de pudingues, de guix i de lignits, abasta ja de 2 a 3 km d'amplada.

EL CLIMA

Hi predominen climes mediterranis de transició entre els climes subàrids, molt continentals, de la veïna comarca de la Llitera, i els climes subhumits i muntanyencs de les baixes valls dels Pirineus. Les dades del quadre ens indiquen que els estius són força secs i relativament calorosos, mentre que els hiverns són de temperatures bastant baixes i rigoroses. A mesura que ens endinsem cap al muntanyam pre-pirinenc, al nord, el caràcter sec s'atenua i al'ambient es fa cada vegada més mediterrani muntanyenc. També amb l'altitud creixent l'ariditat disminueix i les temperatures baixen sensiblement. A partir dels 1600 m es manifesten trets subalpins.

EVOLUCIO DEMOGRAFICA

La població de la Baixa Ribagorça ha sofert un fort despoblament recent. A partir d'un màxim demogràfic que es produí vers el 1860, el 1910 havia perdut un 19% de la població, a causa de la regressió de l'agricultura tradicional d'autoconsum i de la indústria menestral. Al 1960 la pèrdua representava ja el 25 %, s'accentuava d'aquesta manera la davallada amb la penetració de l'economia externa a través del desenvolupament de la xarxa viària. El 1981 la pèrdua era ja del 53% per raó d'una forta emigració vers els centres industrials.

Dades climàtiques de la Baixa Ribagorça

	Torres del Bisbe (540 m d'alt.)	el Pont de Montanyana (540 m d'alt.)
temperatura mitjana anual	11,1°	12,8°
temperatura mitjana de gener	2,8°	3,6°
temperatura mitjana de juliol	18,4°	23,2°
mesos hivernals (temp. entre 0° i 5°)	3	2
mesos estivals (temp. superior a 20°)	1	2
precipitació anual	525 mm	584 mm
precipitació estival (juny, juliol i agost)	146 mm	149 mm
mesos àrids	2	1
mesos subàrids	1	3

Actualment la població s'ha anat concentrant als nuclis de Graus i Benavarri, amb una revifalla d'Estopanya motivada per l'existència del pantà de Canelles. La població activa es dedica en un 80% a les activitats agrícoles i ramaderes, un 12% es dedica al sector de serveis, dones majoritàriament, i un 8% a la indústria i a la construcció.

ACTIVITATS AGRÍCOLES I RAMADERES

El procés de modernització de l'agricultura, típicament mediterrània, ha comportat la progressiva especialització de la producció per al mercat, però també per a l'autoconsum ramader. Predominen els conreus herbacis de secà -principalment els farratges destinats als ovins, alfals i trapadella-. Els cereals d'hivern -ordi, blat i civada- continua essent el principal grup de conreu i es situa principalment a les grans terrasses dels interfluvis. Els conreus llenyosos de fruiters i vinya han sofert una forta regressió i s'han anat concentrant a la plana de Lleida.

La ramaderia tradicional de la comarca ha estat sempre l'ovina, vinculada amb l'existència de les pastures i que ha motivat l'existència de nombrosos camins de carrerada per a la transhumància, molts dels quals queden ja per al record. En els darrers anys s'ha implantat la ramaderia porcina en petites

explotacions familiars, i de la producció avícola de **broilers** -pollastre de consum-. El cabrum i el boví han esdevingut secundaris i fins i tot han desaparegut de molts indrets.

Durant el període comprès entre els segles X i XIII, el bestiar nòmada, o sigui el transhumant, assoleix una importància considerable, i són en bona part els monestirs els vertebradors de l'organització pertinent. Encara avui és viu un mètode pastoral transhumant que, any rera any, segueix els antics camins ramaders. Persisteix, tot i que cada cop més desdibuixada, una antiga, rica i diversa cultura pastoral que va essent engolida vertiginosament cap al passat.

CABANERES

La **cabanera** és el camí que estableix el lligam entre els **peixius** d'estiu i els d'hivern, i viceversa. El terme **cabanera** és d'utilització comuna a tot el territori, llevat d'Andorra i algunes localitats veïnes de l'Alt Urgell, on és substituït per **camí** o **pas ramader**. Per **carrerada** es designen els caminets secundaris i locals. En alguns llocs de la vall de Lavansa els coneixen per **passants**, i a Saurí, al Pallars Sobirà, hem sentit **camí de carreral**; alguns **pastors** distingeixen entre **camí** i **pas ramader**, per designar, respectivament, el vial important i el vial secundari. **Ram (ramal, blanc, braç)** és la branca que uneix una **cabanera** amb una altra.

Al llarg del recorregut hi ha diversos eixamplaments: són els **paradors (aturadors)**. Es en aquests punts on els animals poden **gitar-se (xitar-se)**, o bé **amoriar-se (amorriar-se, morriar-se)**, i buscar l'ombra que ells mateixos projecten, amagant el cap dessota la panxa de l'ovella veïna.

Les **cabaneres** tendeixen a ser camins bastant elevats o fins i tot de carena (**clenxa, crenxa, crestallera, fil de la serra, trencaigües**), a fi d'eludir les sinuositats dels barrancs i, sobretot, per no constituir un destorb per a l'agricultor.

FITES

De **cabaneres**, n'hi ha de diverses categories, les quals condicionen l'amplada del pas. Donen constància d'aquesta amplada algunes **fites** formades per una o diverses pedres pulcrament apilonades i freqüentment amb el damunt emblanquinat de calç, que cal no confondre amb les fites senyalitzadores de **trenques** de termes municipals o de propietats. Un altre senyal que trobarem si seguim una **cabanera** és el format per una pila de pedres que configuren una columna, d'una altura que pot apropar-se a la d'una persona i el perímetre de la qual, a la base, és lleugerament superior al del capdamunt; localitzem aquest senyal als cims o als **filis de les serres**, i s'anomena pilaret. Segons els pastors els pilarets no tenen cap sentit llevat potser de servir d'orientació en dies de poca visibilitat o per projectar una mínima ombra, sempre agraïda quan s'és al pic de la calor i no hi ha cap altre element que faci de pantalla.

APROXIMACIO A LA XARXA DE CABANERES

Valls de la Noguera Ribagorçana

El moviment ramader entre les altes valls de la Ribagorça i el pla es canalitza per tres importants vies: la que transcorre en bona part per la partió d'aigües entre l'Isàvena i la Noguera Ribagorçana; la que, seguint la Ribagorçana, porta a la Vall d'Ager, i una tercera que també desemboca en aquesta vall, però passant per la **crestallera** entre la Noguera Ribagorçana i la Noguera Pallaresa. A la formació de cada una d'aquestes vies concorren **cabaneres** provinents de les tres valls principals de la capçalera: la de la Valira de Castanesa, la de la Noguera Ribagorçana i la de la Noguera de Tor, les dues darreres procedents de l'Aran. Al cap de la vall de la Noguera Ribagorçana, de més a l'oest, s'adreça a Montot la **cabanera** collectora del bestiar de la vall de la Valira de Castanesa. D'aquesta manera al tossal de la Cogulla de Montot, al nord de la **serra de Cis** i a migdia de Bonansa, es forma la primera de les tres grans vies ribagorçanes. Creua la serra de Cis, davalla a Queixigar, ascendeix a la serra de l'Armellera i, per Colladrons, la Font de Cubells i la Rebollosa, aconsegueix Seganta, notable bifurcació. Els darrers anys, moltes de les **cabaneres** han esdevingut camins a tancar, atesa la nul·la utilització de què són objecte. Les dificultats del trasllat transhumant a peu i la minva de **ramades** ho han fet possible.

L'**Ernest Costa i Savoia**, guanyà el premi literari del C.E.C. corresponent a l'any 1984 en un llibre intitulat "**Viatges amb els pastors transhumants per les cabaneres de la Catalunya nord-occidental, entre l'Essera i el Segre**", una obra que ens fa conèixer la pràctica ancestral, en camí de desaparèixer, de la transhumància dels pastors amb els seus ramats. Ell els ha seguit al llarg dels camins solitaris, apartats de tota via moderna i ràpida, que van de l'Essera al Segre, convivint amb ells, amb l'esperit aventurer i obert al coneixement del país i de les diferents maneres de viure i treballar que correspon a un veritable excursionista. Ens dona testimoni d'una pràctica encara viva avui dia, i la deixa fixada d'una manera escrita i ben documentada per a la posteritat, alhora que el porta a recollir un exhaustiu vocabulari del llenguatge emprat pels pastors transhumants.

Vegem un fragment del seu **diari**, el corresponent al **dimarts 25 de maig del 1982**, precisament quan es troba fent el trajecte de Queixigar a Bonansa, un indret per una part del qual transcorre avui el nostre itinerari a peu per la **Serra de Cis**. El transcrivim literalment:

"... Poc abans de les quatre, s'intenta, infructuosament, **desamorriar** la **ramada**; quan, després de continuada brega, s'aconsegueix de fer-ho, els animals es mouen amb gansoneria desesperant. El terreny pla es va acarenant, i es destaquen els pendents per la banda de l'**Isàvena**, com més a prop es troba de l'encinglada façana sud de la **serra de Cis**. Més amunt del marcat coll de Vent i ja a la base d'aquesta façana on s'alça el redreçat **tossal des Moros** i s'estén un verd planell herbós, el **majoral** tenia previst pernoctar, però com que ara, a la fresca, el bestiar finalment camina bé, decideix superar el **cingle** i dormir al capdamunt. Mentre, la tarda s'acomiada, i lentament el sol es fa fonedís a través dels núvols esfilagarsats.

Des d'aquí, la muralla rocosa apareix totalment inaccessible; això no obstant, un d'aquests camins que l'home ha sabut enginyar aprofitant els més mínims relleus i les més petites canals que a vegades solquen els **cinglos** més enasprats, anomenats a casa nostra **camins de grau**, permet burlar aquest de la **serra de Cis**. Camins per a mi sempre sorprenents, fascinants, possiblement perquè, a l'inrevés d'altres, si bé sabem on ens portaran, només revolt rera revolt anirem descobrint com i per on. Aquest camí que la **ramada** té al davant, tal volta perquè es considera que passa per un **grau** per excel·lència, habitualment és anomenat "**el Grau**", sense més, tot i que també algú l'adjectiva "**de Serradui**" o "**de Soperuny**", poblets situats al peu occidental i oriental de la serra respectivament. De tota la **cabanera**, el Grau és, sense dubte, el pas més admirat, respectat, temut, lloat.

... La panxa del **cincle** és una excel·lent caixa de ressonància on rebot la **bramadera d'esquelles**. Tota la serra retruny. Fosqueja. Cal parar compte amb els rocs que constantment els animals fan rodolar pendent avall. Els crits breus, enèrgics, continuat, dels pastors es barregen amb la brama del bestiar, el so d'**esquelles** i els lladrucs dels gossos. Es una pujada febril, nerviosa, aviat embolcallada en la fosca més absoluta, que adquireix una grandesa innegable..."

Els caminaires que avui feu la travessa de la **serra de Cis** amb nosaltres ben segur que sabreu copsar el realisme i la poesia alhora d'aquesta breu descripció.

Pilar
(serra de Cis)

SOPEIRA

El municipi de **Sopeira** pertany a l'Alta Ribagorça; amb 12,67 km², era el més petit de la Terreta, bé que, amb l'agregació de Sant Orenç el 1970, té ara 43,44 km². El seu terme primitiu forma una petita conca, travessada per la **Noguera Ribagorçana**, amb un sector principal a la dreta del riu i un petit sector a l'esquerra, aïllada dels municipis veïns per altes i escabroses parets calcàries, que van des del **Talló d'Aulet** i el **pic de Sant Cugat** fins a la **serra de Sant Gervàs**. L'activitat econòmica principal ha estat d'antuvi la ramaderia. Al segle XIX hi havia un molí fariner i un de nocs. Avui l'activitat industrial és gairebé nul·la, malgrat l'existència de la **central hidroelèctrica d'Escales**, que dona feina a una vintena de treballadors en servei de manteniment. La central fou feta l'any 1955 i és alimentada per una gran resclosa de 125 m d'altura, al **pas d'Escales**, que reté els 158 milions de m³ del **pantà d'Escales**; el cabal de la turbina és de 39 m³/s i la potència de 36 000 kW. La construcció d'aquesta resclosa rectilínia fou el primer pas per salvar el hiatus existent entre Sopeira i el Pont de Suert, car al pas d'Escales, no obstant les lleixes, només hi havia un camí de corda i hom havia de creuar la serra de Sant Gervàs pel coll de Llastarri o pel coll de Santa Espina. L'ENHER hi va fer una pista de peatge (1952) i s'hi va construir la N-230 de Torrosa a la Vall d'Aran (1960).

L'etimologia (Sub-petra) es refereix a l'enorme **cingle de Sant Cugat**, que cau espatat sobre el poble. Al terme hi ha restes de jaciments romans i hom hi trobà una làpida del segle III d.C. El lloc i el **castell de Sopeira**, dins el primer comtat de Ribagorça, ja són esmentats entre el 852 i el 871 i a partir del 971, en què els seus castlans van cedir els seus drets al **monestir d'Alaó**, la seva història resta lligada a la d'aquest cenobi benedictí -actualment el seu temple fa d'església parroquial de Sopeira-.

El **poble de Sopeira**, a 704 m alt, és al marge dret de la Noguera Ribagorçana, a l'inici del pas d'Escales, també conegut com a **congost de Sopeira**. La població, graonada sota la moderna carretera, no té cap edifici destacat; és només remarcable pel tipisme de la situació. En carni, tota l'atenció dels turistes i visitants va cap al **monestir de Santa Maria d'Alaó**.

SANTA MARIA D'ALAO

Aquest **monestir** és situat als afores de la població vers el NE a tocar del marge dret del riu i accessible per un camí asfaltat que arrenca de la N-230 al N del poble. **Alaó** és un antic antropònim llatí, Alaunus, potser un record el gentilici alauni que recordaria la invasió, al segle V, d'aquella gent eslava.

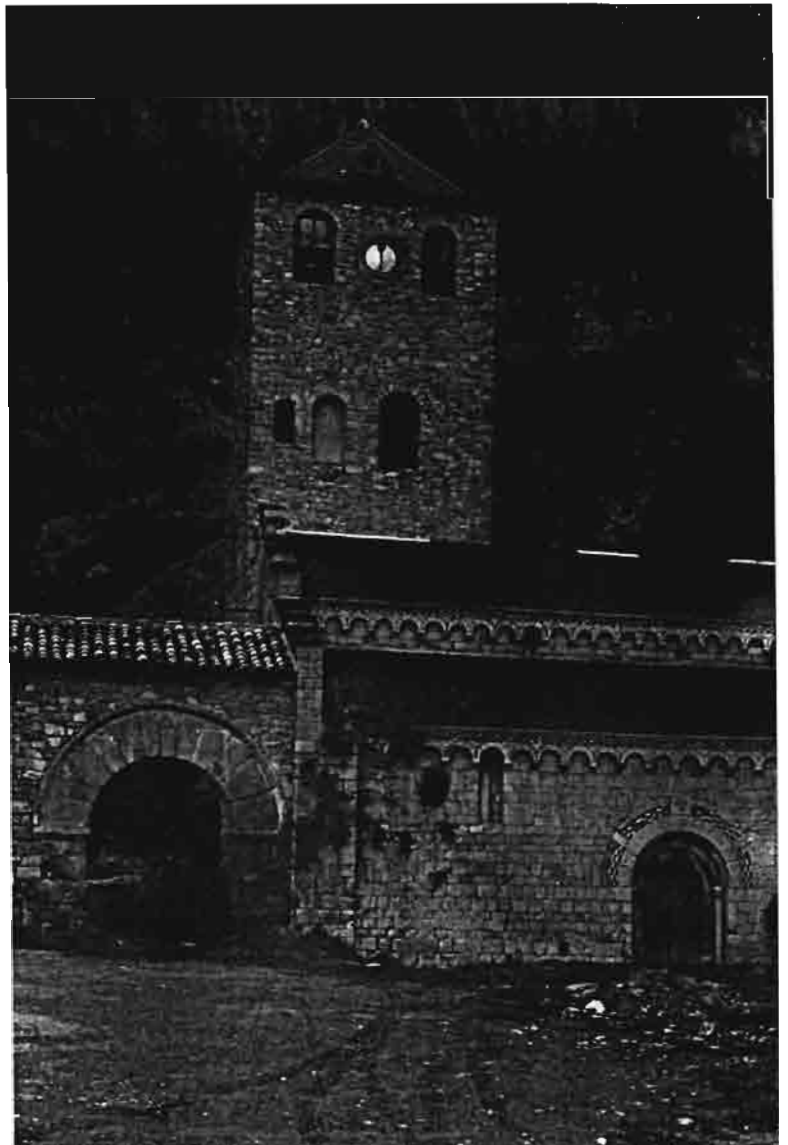
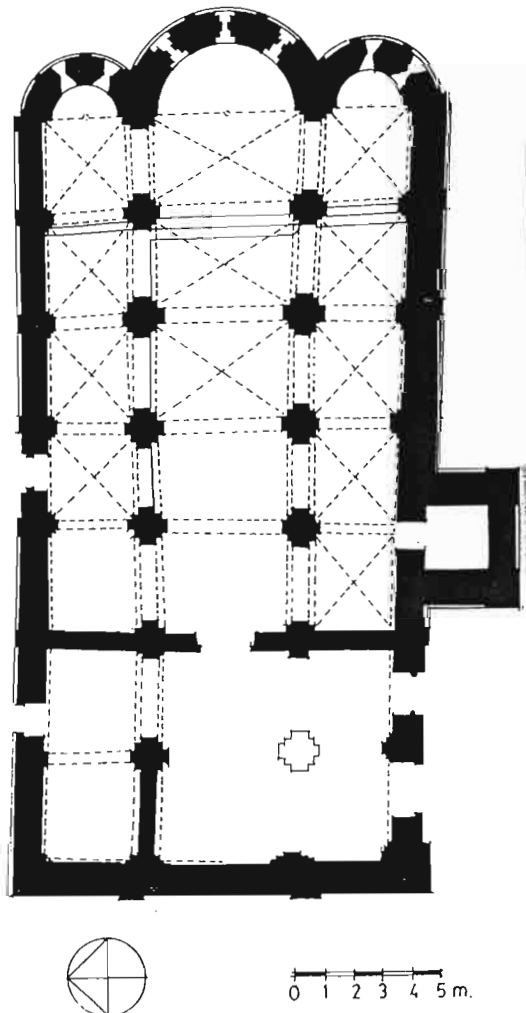
Es probable que el primer establiment monàstic ubicat en el dit lloc fos anterior a la recuperació del país pels francs, és a dir, d'època visigòtica, i que fos dedicat a **Sant Pere**. Algú ha volgut veure restes d'aquest primitiu cenobi en la cripta actual, per bé que, ni a les pintures ni als capitells, cal donar-los una antiguitat anterior a la restauració del segle IX. Vers l'any 810 el restaurà el prevere Crisògon, que recaptà, per assegurar la seva fundació, un privilegi d'immunitat del comte Bigó de Tolosa. Amb l'advocació de Santa Maria és sovint esmentat en la documentació del segle IX com a formant part del pagus d'Orrit i dintre el territori que era inicialment de la diòcesi d'Urgell i que, més tard, fou reivindicat pels bisbes de Roda.

Al llarg dels segles IX i X tingué molta vitalitat dominical i també espiritual i arribà a tenir uns quaranta membres. Una sèrie d'abats foren els propulsors de la seva expansió, en especial l'abat Oriolf, que a partir del 960 reeixí a desvincular-lo del comtat de Pallars, al qual pertanyia Orrit, el seu centre de protecció i jurisdicció inicial, i el vinculà a Ribagorça, especialment després d'obtenir el 971 el domini del castell de Sopeira. L'àmbit d'influència d'aquesta fundació serà la conca mitjana de la Noguera i, després amb la continuació de la conquesta, al segle XI, estendrà els dominis a la Baixa Ribagorça i àdhuc Montsó (priorats de Santa Maria de Vilet a Gavasa, Sant Bartomeu de Calassanç i Santa Maria de Xalamera). El 1068 fou cedit als bisbes de Roda i ben aviat, a causa del procés de secularització, el cenobi d'Alaó és reformat pel bisbe de Roda (1078) i passa a dependre de la canònica del bisbat (1092). El segle XII marca l'apogeu de l'orde benedictí, però ja al segle XIII sobrevingué la seva decadència, que s'aguditzà amb la institució dels abats comendataris al segle XIV. Els seus abats fruíren de privilegis molt estimats: el rei Alfons I els confirmà els privilegis jurisdiccionals; el papa Innocenci III els concedí l'abadiat nullius (1212); pertanyien a la Congregació Claustral Tarraconense (des del 1335); assistien a les corts d'Aragó i a les de Catalunya com a barons de Miralles; eren consellers reials (corts de Montsó, segle XIV) i també foren membres de la Diputació General d'Aragó (segle XVII). A partir de la segona meitat del segle XVII, els abats provenien sovint d'altres ordes religiosos. L'any 1835 es va produir l'exclaustració, essent abat Miquel Sabater i Argullol, fill de Castelló d'Empúries, i vers el 1874 passà a ésser parròquia de la diòcesi de Lleida. Avui dia ens resten part del palau abacial i la seva església dedicada a santa Maria i sant Pere, que s'aixecà damunt del temple consagrat pel bisbe Eimeric (927).

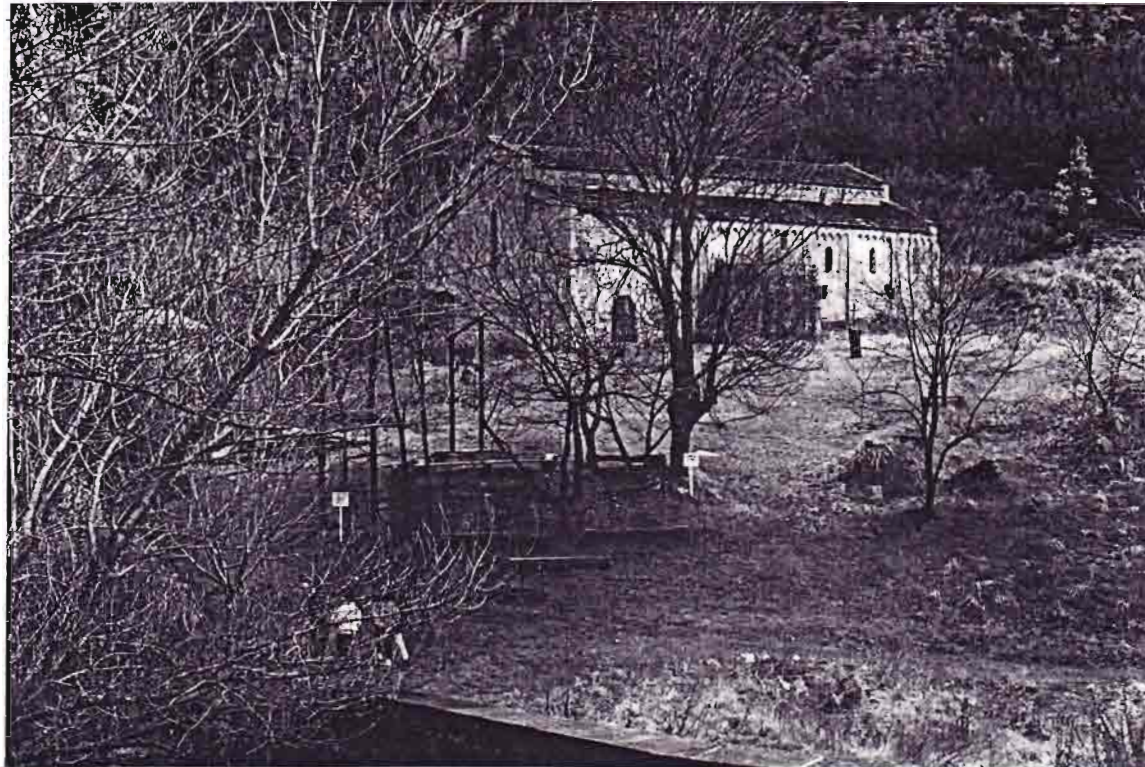
L'actual església romànica és un notable edifici de tres naus, de planta i estructura basilical, que va ser consagrat pel bisbe de Roda Ramon Guillem el 1123. Es remarcable per la bellesa de proporcions i l'esveltesa i la perfecció de la seva execució, feta amb pedra ben tallada; un fris d'arcuacions cegues ressegueix tots els murs exteriors, inclosos els absis, en la seva part alta, sota un fris o escaquejat idèntic al que fa d'arquivolta al seu portal major, situat a la part meridional. Aquest mateix fris orna la nau central, que emergeix per sobre del teulat de lloses de llicorella de les naus laterals i li dona una bellesa especial. Externament la seva capçalera és mancada de l'absis septentrional, embegut per una sagristia tardana. La portada té un crismó sobre la dovella central, al mig de l'arquivolta escaquejada, i és formada per tres arcs en degradació amb una arquivolta sostinguda per columnes i capitells llisos. Interiorment l'església té volta de canó a la nau central, dividida en sis trams per arcs torals i altres tants trams de voltes d'aresta en les laterals; les naus són separades per grans arcs entre pilars que tenen forma de creu per sobre dels arcs torals i dels forners. Aquest edifici, que fou declarat monumental nacional el 1931, va sofrir moltes vicissituds, com incendis el 1642 i el 1690 i saqueigs per la tropa francesa el 1809, i es trobava totalment emblanquinat i pintat per l'abarrocamment que hom li donà al segle XVIII; la petita cripta que té sota el presbiteri era també totalment transformada. Fa pocs anys que hom li va fer una total restauració interior, amb la neteja dels murs, i exteriorment alliberant l'absis d'un cos apujat que unificava el seu teulat amb el de la nau. També es va fer la coberta reemplaçant les lloses malmeses. El campanar que li fa costat és tardà, del segle XVII.

De les edificacions monàstiques queden només ruïnes i algun cos d'edificació tardana i sense cap característica remarcable. Del seu antic patrimoni artístic només ens ha arribat una pintura sobre taula de Pere Garcia de Benavarri (1479), ara guardada al Museu Marès de Barcelona. Es conserva, en canvi, molta de la seva documentació gràcies a dos antics cartularis: un d'iniciat el 1089 i un altre del segle XVI de característiques semblants. També es conserva un breuari del segle XIV.

Aigua amunt de la Noguera, prop de la gran central elèctrica del pantà d'Escales, es conserva un antic **pont medieval** de vell camí, de dues arcades.

Planta de Santa Maria d'Alaó i l'església (avui parroquial de Sopenra). Foto església: Manel Vidal.

El monestir de Santa Maria d'Ovarra. Foto: Manel Vidal

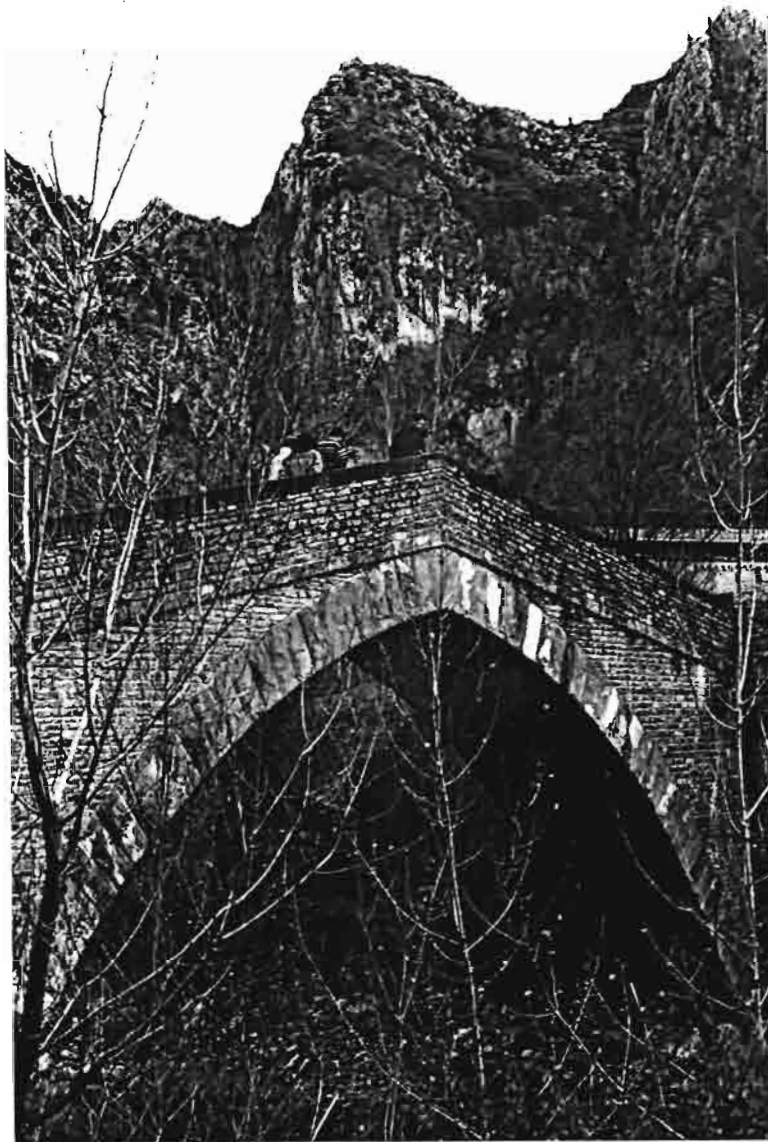
SANTA MARIA D'OVARRA

L'església de Santa Maria d'Ovarra és l'exemplar més perfecte d'arquitectura romànica de tipus llombard que subsisteix actualment a la Ribagorça i a tot l'Aragó i un dels més notables que es podrien trobar en el ric catàleg de l'escola catalana del segle XI.

Història

Ovarra (en castellà escriuen Obarra) és, segons que sembla, un topònim que recorda un antiquíssim posseïdor d'una terra situada en el comtat de Ribargoça, a l'esquerra del **riu Isàvena** i al peu d'un imponent roquissar, a la sortida del **congost d'Ovarra**, que separa l'Alta de la Baixa Ribagorça, dins el terme de Calbera, el municipi del qual actualment unit al de Beranui. Allà s'hi assentava, ja en època visigòtica, un eremitori que, segles després, havia de ser un dels centres espirituals de Ribagorça, regió natural pirinenca molt aïllada per la geografia per bé que íntimament unida a la regió del Pallars i protegida, arran de la invasió musulmana d'Hispania, pels comtes de Tolosa. L'any 872 s'hi va instaurar en aquesta terra una família comtal independent originària, pel que sembla, de Bigorra, regió de Gascunya. Era un territori sotmès a incursions esporàdiques de musulmans: aquests comtes atenen a la defensa i forgen una consciència ribagorçana que es concreta en l'aspecte espiritual en el **monestir de Santa Maria d'Ovarra**, fundat segons tradició documentada pels comtes de la regió, Bernard i Toda, a mitjan segle IX. En instaurar-se un segle més tard, el 956, la seu de Roda d'Isàvena, Ovarra va mantenir el seu prestigi ja centenari i fou refugi en les incursions musulmanes d'aquell segle i de començament del XI. Ramon II de Ribagorça i els seus successors protegiren i dotaren el cenobi, el convertiren en la casa més important de la Ribagorça i molts d'ells s'hi feren enterrar. El nucli del patrimoni es formà al segle X. La dinastia comtal es va extingir el 1017 i Sanç III "el Major", rei de Pamplona, va ocupar Ribagorça al·legant drets hereditaris de la seva muller, besneta del comte Ramon II de Ribagorça.

Al començament del segle XI regeix a Ovarra un abat Galindo i coincidint amb aquest canvi de dinastia de la regió, el monestir aconsegueix fama i extens patrimoni. Ovarra va col·laborar, a més, a restaurar zones devastades per incursions musulmanes dels anys 1005 i 1006; possessions abandonades pels propietaris fugitius són adquirides i explotades pel monjos; la protecció reial de Sanç III i aquest auge econòmic expliquen la construcció romànica, al gust del Pirineu oriental, de la primera meitat del segle XI, que substitueix la primitiva. Tingué priors propis fins el 1582. Al segle XVII era només santuari, atès per vicaris nuntials; al segle següent restà pràcticament abandonat. La seva zona d'influència comprenia un nucli central a la ribera mitjana de l'Isàvena i tres de perifèrics: el dels contraforts del Turbó, el priorat de Sant Martí de Cavallera, a la vall de l'Essera, i el de la Vall de Benasc.

El pont nou sobre l'Isàvena que mena al monestir. Foto: Manel Vidal

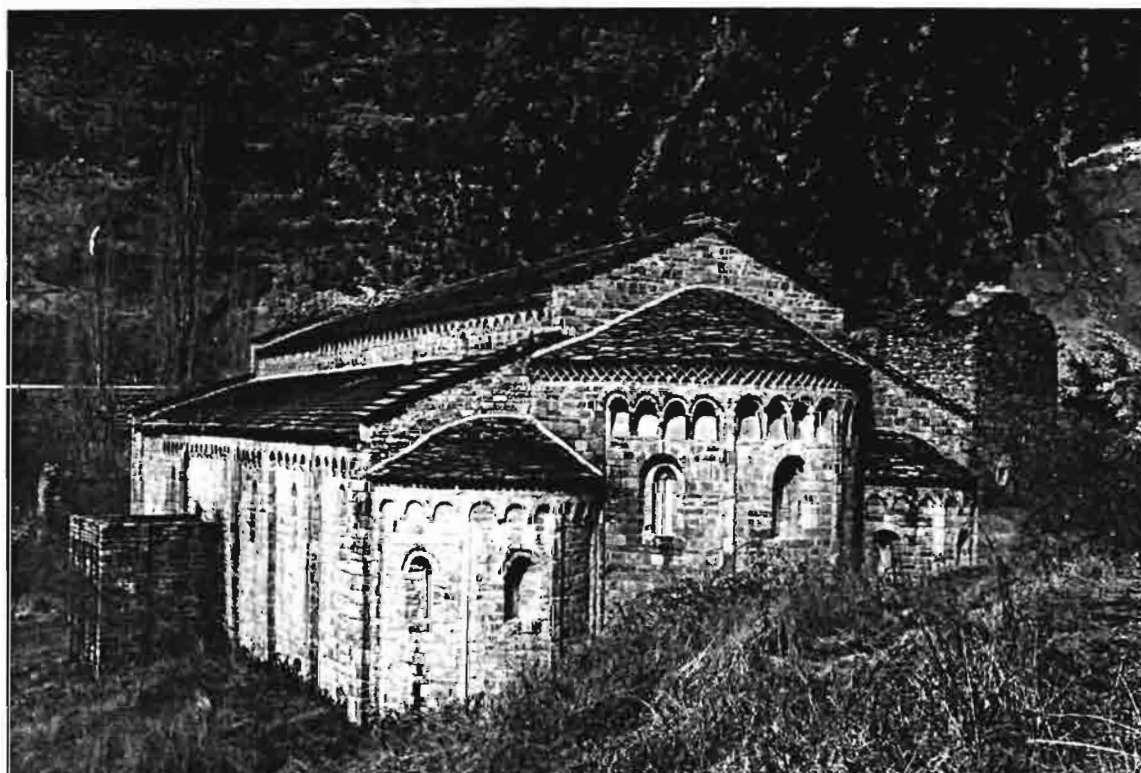
De l'antic monestir es conserva l'església de Santa Maria, la de Sant Pau, que fou la parròquia, i el Palau del Prior. Fins el 1963 es conservà un **pont gòtic**, que s'endugueren les aigües de l'Isàvena, pont que ha estat reemplaçat per un de nou.

L'església del monestir de Santa Maria d'Ovarra

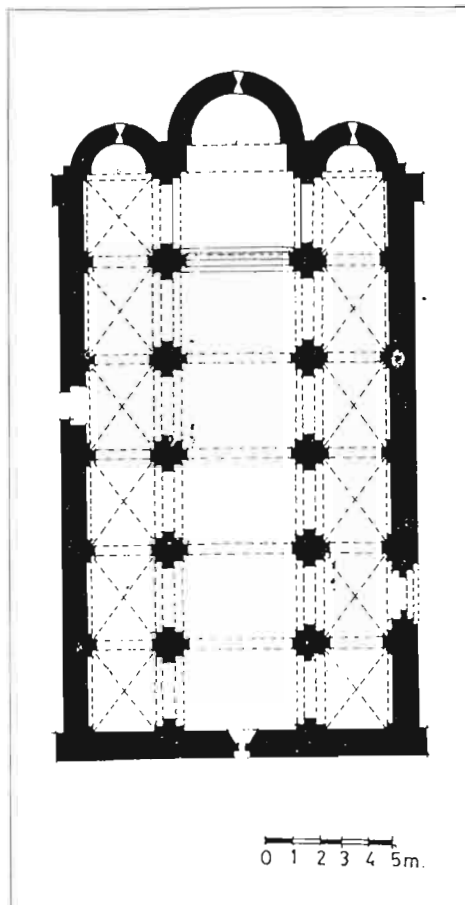
Des dels estudis de Puig i Cadafalch (publicats el 1911) i la missió de l'Institut d'Estudis Catalans en la frontera d'Aragó, que va aixecar el plànol de l'església d'aquest monestir, aquest important monument del primer art romànic no havia merescut cap atenció fins a les darreres obres de restauració.

Es un magnífic exemplar romànic del primer quart del segle XI. La **planta** de l'església és basilical, de tres naus paral·leles, la central més ampla i alta, amb llum pròpia, a més de les respectives capelles absidials, en hemicicle; las naus constaven de set trams, pautats per senzills pilars cruciformes, corresponent el primer tram de cada nau al presbiteri, elevat en tres graons de la resta del paviment, després reformat i en ruïnes.

Les **voltes** són d'aresta en la major part (totes les del colateral sud, les tres primeres de la nau central i les quatre primeres del colateral nord), però n'hi va haver set de mig canó de mig punt, (modalitat deguda potser a un canvi de constructors o, més probablement, a una reconstrucció tardana). Es capçada a

Conjunt del monestir amb els seus absis. Foto: Blanca Forgas

Planta de l'església de Santa Maria d'Ovarra, extret de *La España Románica. Aragón*.

llevant per **tres absis**, que conserven la taula-altar, de pedra, molt senzilla. En el paviment dels absis hi ha restes d'inscripcions funeràries; s'hi han retirat els elements d'un sepulcre gòtic. A l'interior, l'absis central té una arqueria que descansa en capitells decorats amb motius florals i geomètrics, com els de la porta de migdia.

A l'**exterior** ofereix una àgil decoració a la llombarda: lesenes i arcuacions recorren els murs i emmarquen les finestres. Els **tres absis** presenten també pel defora la mateixa decoració, però en l'absis central les arcuacions són profundes, semblants a finestres cegues, que ressalten la cornisa. Per damunt d'aquests petits nínxols (així els anomenà Puig i Cadafalch), subratllant tota la vora de l'hemicicle, hi ha una espècie d'imposta constituïda per una doble filera de dents de serra, decoració que recorda l'estil mudèjar.

Entre les **lesenes** s'obren les finestres, un parell a cada absis colateral i tres finestres a la capella central. La **teulada** dels absis són cònics i el de la **nau central** a dos vertents; tots són recoberts de lloses.

Bo i resumint, l'església d'Ovarra reuneix les característiques típiques de l'arquitectura llombarda internacional, tot i que les seves relacions més properes se situen, lògicament, a Catalunya, quant a obres de la primera meitat del segle XI, la cronologia de les quals es aplicable a aquesta església de Santa Maria.

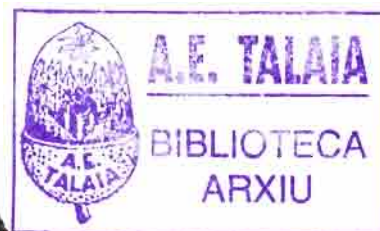
Prop del monestir hi ha la **capella romànica de Sant Pau**, que fou l'antiga parroquial dels súbdits laics que residien prop del monestir. Aigua avall de l'Isàvena hi hagué la **farga d'Ovarra**, d'on sorgí el nucli de les **Ferrerries**, situat també a l'esquerra de l'Isàvena, més avall del monestir i abans d'arribar a Beranui.

El **congost d'Ovarra** (o de Gavarret), és un pas estret per on l'Isàvena fendeix les serres interiors del Pirineu meridional que separen l'Alta Ribagorça (municipis d'Espés i les Pauls) de la Baixa Ribagorça (Calbera i Beranui). Les serres de Vallabriga (a la dreta) i del Cis formen un anticlinal de calcàries i dolomies molt resistents (part damunt dels 1500 m), redreçades durant el cretaci superior, que domina les margues eocèniques de la Baixa Ribagorça. Entre Alins d'Isàvena i Ovarra, el riu s'hi encaixa amb tanta dificultat que la carretera de Benavarri a Vilaller, que el remunta, hi ha restat deturada fins als anys 1970.

Les estretes parets del congost d'Ovarra per on discorre el riu Isàvena, prop del monestir.
Foto: Blanca Forgas

SERRADUI

L'antic terme municipal de **Serradui**, d'una extensió de 22,60 km², fou incorporat el 1980 al de la Poble de Roda. L'antic terme de Serradui s'estén al límit de la conca mitjana de l'**Isàvena**, a la Baixa Ribagorça, des del **tossal del Cis** (1759 m), al nord, punt culminant de la **serra del Cis**, que resta dins el terme, fins als **Dallats** (1175 m) i el **barranc de Caneros**, a migdia. El territori és molt accidentat per la dita serra, de pudingues, i pels seus contraforts (**Roca Cirera** 1757 m, al límit de llevant amb Cornudella de Valira), planells encimbellats de gres on neixen torrents com el **Riu**, el **barranc de Codoneres**, el **de Ribans**, el **de Canudes**, etc. Altres accidents del terme són la **Penya Blanca** (1186 m, al límit amb Beranui) i prop seu la **Solana de Bertran**; **Brocoló** (1624 m), a la part de llevant, propera a la **carrerada del Cis**, que fa de termenal amb Cornudella). Al termenal de ponent amb la Poble de Roda hi ha **les Llímpies**, el **Pla**, **Sartigó** i més prop de l'**Isàvena**, la partida d'**Escolà** i la del **Pont Vell**. D'altres partides, encara, són la de **la Canadella** i **la Feixa**. El municipi comprenia també els marges del riu en un estret sector de la ribera. El municipi de Serradui té els nuclis del **Pont de Serradui**, **la Vileta** i **Riguala**, els despoblats de **Manimunsons** (de nom aràbig) i **Vilega** i el **santuari de la Feixa**. La població s'ha desplaçat aquests darrers anys des de l'antic lloc de **Serradui**, on hi ha les ruïnes de l'església parroquial de **Sant Martí de Serradui**, romànica, en un turonet a 912 m, per assentar-se al llarg de la carretera, al marge dret de l'**Isàvena**, al nucli que hom anomena del **Pont de Serradui**. Hi havia 52 h el 1981, la capella de **Sant Llorenç del Pont**, amb portal adovellat, i un hotel d'una estrella. La dotació de serveis és mínima, no hi ha clavegueram, ni estafeta de correus, ni casa del comú, ni cap espai dedicat a cementiri. **Serradui** és un topònim d'origen ibero-romà. El lloc és documentat ja al segle X i el 995 hi havia vinyes. El vil·lar fou de la senyoria laica fins a la fi de l'Antic Règim al segle XIX. A mitjan segle XII tenia el lloc Berenguer Gombau d'Entença. L'antiga església parroquial fou consagrada a **Santa Maria** pel bisbe de Ribagorça, el 1019; posteriorment fou dedicada a Sant Martí i reformada. El 1381 hi havia 18 focs, amb universitat pròpia, i només 14 el 1493. En la regulació municipal del segle passat formà municipi independent. El 1842 hi havia 168 h, el 1860, 234 el 1900. El 1975 en tenia només 89.

El nucli del Pont Vell. Foto: Manel Vidal

Al vessant meridional de la **serra del Cis**, al marge dret del **Riu**, aigua amunt de l'antic lloc de Serradui, hi ha el **llogaret de la Vileta**, amb 16 h. Hi ha l'església parroquial de **Sant Martí**, romànica, amb absis semicircular i la nau coberta amb volta de canó una mica apuntada. Sobre la Vileta, damunt un contrafort del Cis, hi ha l'antiga església i ermita i actual santuari de **la Mare de Déu de la Feixa**, prop de la qual hi ha la casa de l'ermita, que fou consagrada el 1146; conserva l'absis trapezoïdal preromànic; la seva nau, coberta amb volta de canó i arcs torals és romànica. No gaire lluny de la Vileta, al vessant de ponent de Brocoló, hi ha la caseria de **Riguala**, amb 7 h el 1981. Prop seu, a la **Casa Nicolau**, hi ha la capella de **Sant Blai**. Els conreus ocupen el 48% i a la resta predominen els pasturatges i el matollar. Les gorges i els espadats sobre l'**Isàvena** bloquegen les influències meridionals submediterrànies i marquen la transició entre els conreus arbustius, com l'olivera, i l'aparició de les prades de sega no irrigades. Abans hom conreava vinyes, oliveres i, àdhuc, ametllers, que arribaren a assolir prop del 10% de la superfície conreada. A hores d'ara s'han abandonat i la producció s'ha especialitzat en cereals, ordi sobretot, com a complement de l'activitat econòmica principal: la ramaderia de bestiar oví. Els pasturatges d'hivern i de trànsit es localitzen a la calma de la serra del Cis i als alts vessants entre les terrasses de conreu. Aquests darrers anys s'han concentrat grans ramats i s'ha substituït la transhumància a la Vall d'Aran per l'establiment.

BERANUI

El municipi de **Beranui** és situat a la conca mitjana de l'Isàvena, a la Baixa Ribagorça, estès de NW a SE entre els vessants calcaris del Turbó i la **serra del Cis**, des del port de les Ares, al nord, fins al vessant del **pic d'Amariedo** (1793 m, de la serra del Cis), al SE. D'una extensió de 35,28 km², al municipi, que fa com un vuit irregular, li fou agregat el 1966 el terme de Calbera, amb la qual cosa el nou municipi té una extensió de 63,62 km² (hom donà oficialment al nou municipi l'arbitrari i insòlit nom de *Veracruz*). El terme és accidentat a tramuntana per la **serra de Vallabriga**, on neix el **barranc de la Ribera de Vallabriga** (al qual conflueix el **de Basseda**). Altres afluents, per la dreta, de l'Isàvena, són el **barranc de la Serra** i el de **les Pedres**, i per l'esquerra hi aflueix el **barranc del Cis**. A migdia, la divisòria amb **Serradui** passa pels vessants de ponent i de tramuntana del **tossal del Cis** (1759 m). Al sud-est el municipi de Beranui confronta, sota el pic d'Amariedo, amb Cornudella de Valira i, per la **carrerada del Cis**, amb Betesa (de l'Alt Ribagorça). A tramuntana, pel **barranc de la Garanta**, sota la serra de Vallabriga, fins a l'Isàvena, el termenal ho és amb Espés (de l'Alta Ribagorça); immediatament, seguint el curs fluvial mencionat, en direcció a migdia, i, aigua avall del **congost d'Ovarra** (una de les parets del qual és la serra de Vallabriga), seguint un traçat irregular a la vora dreta i a l'esquerra de l'Isàvena, el termenal separa Beranui de Calbera. Hi ha un 10% de conreu (l'ordi ha reemplaçat el blat), pasturatges (12%) i, sobretot, bosc, que, amb 50 ha replantades, cobreix un 50% del territori. L'hàbitat és disseminat en petits nuclis, en els quals, les cases, voltades de conreus, horts i prats, són relligades entre si per camins agrests. La ramaderia principal és de bestiar oví; disposa de pasturatge d'hivern i de trànsit, però no d'estives, per la qual cosa ha de trahumar a Castanesa i a la Vall d'Aran en ramat únic. La poca indústria que hi havia, un molí fariner i un de draper, s'ha perdut. Hom fa mercat a Graus.

El poble de **Beranui** és a la falda d'un turó a 995 m, a l'esquerra de l'Isàvena. Hi havia 17 cases, voltades d'hortos i prades, i 39 h el 1981. L'**església parroquial de Santa Eulàlia** conserva el campanar romànic i un porxo a migdia; el seu àbsis és poligonal. Manca d'aigua corrent, de casa del comú i d'estafeta de correus. A les cases hom ha substituït les lloses de llicorella per teules. El **topònim** de Beranui, amb sufix basc, significa 'pastures de primavera'. Vers el 929 donava nom a la vall del Cis. El **castell de Beranui**, amb la vila, fou canviat pel rei Ramir I d'Aragó als fills de Ricolf per Castelló de Tor (1059).

Dins el municipi de Beranui, al sud-est, a 1463 m d'altitud, hi ha les **bordes de Sant Miquel**, pel costat de les qual passa el nostre trajecte a peu; prop seu s'alçava la capella de **Sant Miquel**, avui dia una borda més, no identificable. Més al sud-est, sota el **tossal del Cis**, el **santuari de la Mare de Déu del Cis**, romànic, amb absis semicircular i volta un xic apuntada, de canó (santuari que no hem aconseguit de veure en el nostre itinerari ja que queda un xic lluny i suposem que bastant enclotat dins el **barranc de Partariu**).

Església parroquial de Santa Eulàlia. Foto: Blanca Forgas

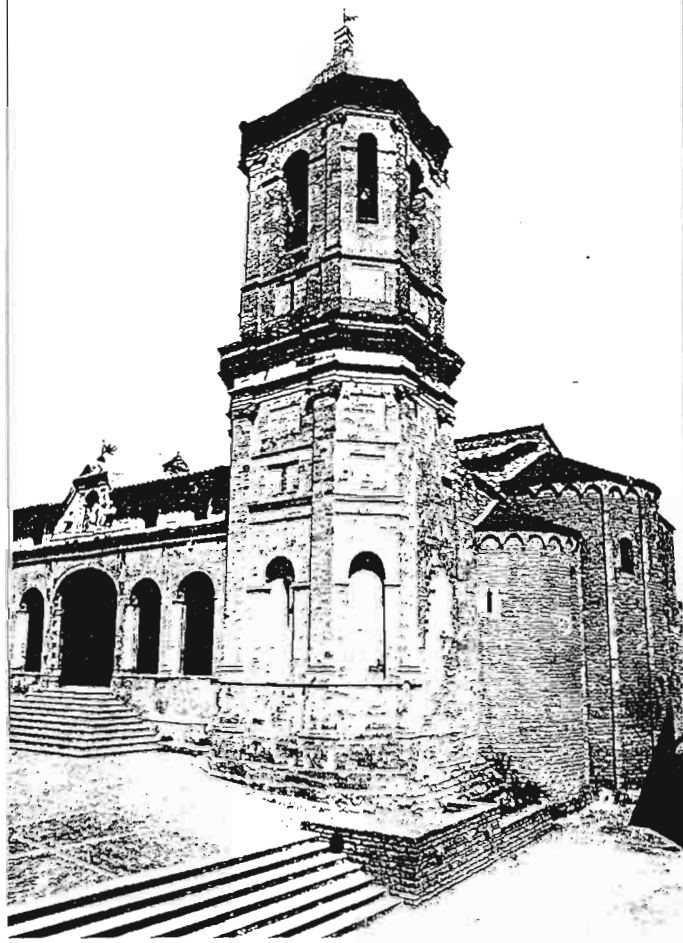
RODA D'ISAVENA

L'antic municipi de **Roda de Ribagorça** o **Roda d'Isàvena**, on radicava la capital eclesiàstica de la Ribagorça, de 31,68 km², el 1964 es va fusionar amb el de la Poble de Roda i hom donà a la nova entitat el nom oficial d'**Isàvena**.

La vila o vella ciutat de **Roda de Ribagorça** o **d'Isàvena** (39 h agl. i 33 diss. el 1981) s'assenta damunt un turó de forma arrodonida; que li donà el nom (*Rota*), a 907 m d'altitud, controlant la ribera dreta de l'Isàvena. Com que el pendís és molt accentuat i la part alta és ocupada per la catedral i el palau episcopal o casa del prior, edifici fortificat del segle XVI, les cases s'establiren perpendicularment a la costa, entorn de l'antic camí que mena al cim. La dotació de serveis és mínima. La manca de protecció civil i la inexistència de sistemes de seguretat moderns van comportar que una bona part del seu tresor mobiliari fos robat. Pertany a la rodalia de la Poble de Roda, però avui el seu mercat principal el fa a Graus. La catedral i el tresor monumental que estoja fan que la vella ciutat tingui una certa activitat turística.

En l'aspecte monumental, trobem la romanalla de les muralls, desfigurades pels habitatges, però que encara conserven l'accés per arcades medievals a l'interior del recinte, on s'ordenen les cases amb típics miradors adaptades als pendents dels carrers que conflueixen a la **Plaça de Sant Pere**, gran avant-sala de la catedral, envoltada d'arcs i cases porxadades. Aquesta plaça havia estat un cementiri, que s'havia de creuar per pujar al temple per una rampa rocosa que va ser destruïda durant l'ocupació de les tropes franceses durant la guerra de Successió (1709). Al pla superior de la cara del nord, darrere la catedral, encara romanen en peu les ruïnes de la **Torre Gorda**, espai cobert en hemisfera (restaurat). De la "torre", només en queda una àmplia sala circular i subterrània, de volta de mitja taronja, situada a pocs metres darrere la cara nord de la catedral. Abans s'hi aixecava una torre de defensa, obra del segle XI, que fou abatuda durant la guerra de Successió probablement i els seus materials van ser aprofitats després per construir el campanar actual, el pòrtic i el cor capítular. El conjunt arquitectònic més notable és compost per la catedral, el claustre, les dependències contigües (pòrtic, torre, sala capítular, museu i capella de Sant Agustí) i palau prioral. L'edificació actual s'assenta damunt la plataforma rocosa que desborden els apèndixs catedralicis del cor i les criptes.

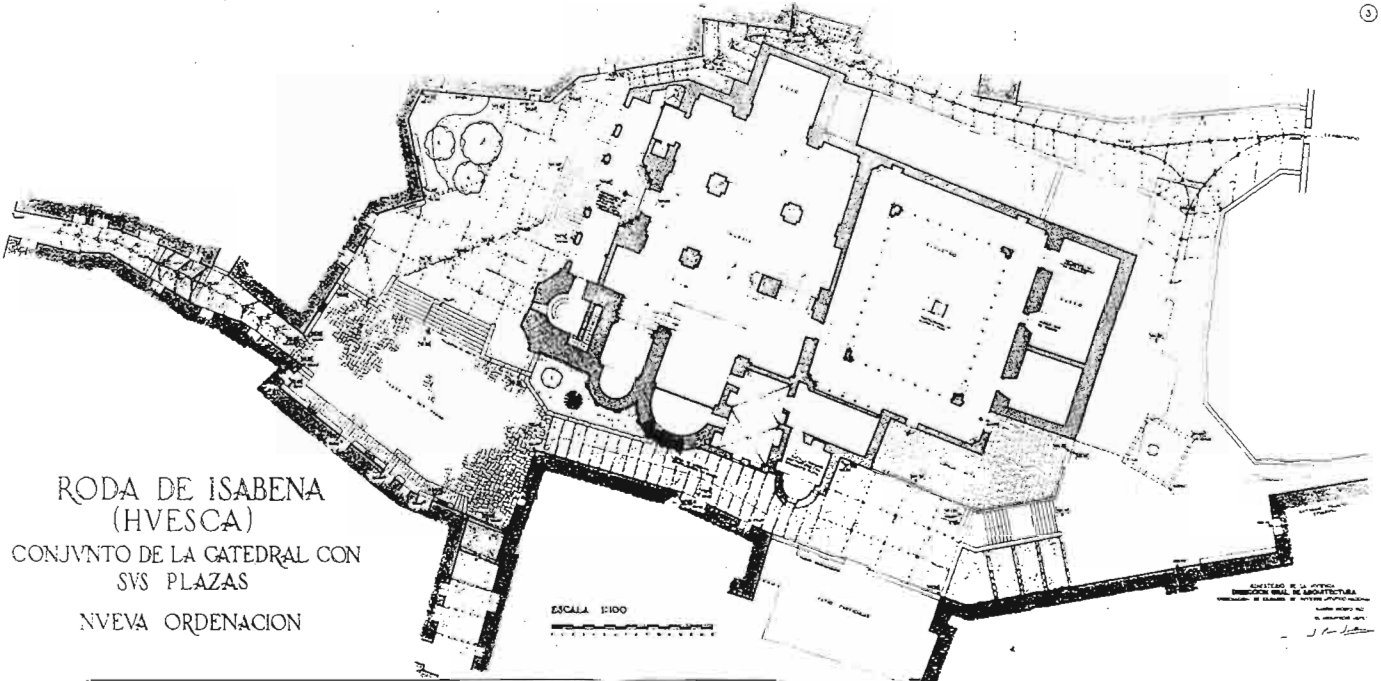
La **catedral de Roda** o actual església parroquial de **Sant Vicenç** posseeix una planta de tres naus coronades per absis semicirculars (el del nord avui tapiat) construïts vers el 1068 amb tècnica rústica i amb decoració llombarda; les finestres interiors formen espielleres i les superiors, de doble esqueixada, revelen un canvi de tècnica possiblement del principi del segle XII. L'espai interior és dividit en tres trams per pilastres de separació, sense creuer. La planta basilical presenta diferents nivells. Les tres **criptes** originals vers l'any 1125 donaren pas a l'actual, central, amb el **sarcòfag de Sant Ramon**, bisbe de Roda, ornat amb relleus de la vida de la Mare de Déu, de la infància de Crist i del mateix Sant Ramon, vestit de pontifical (1170); la cripta del sud, recentment descoberta, té pilars ressaltats, però encara és més interessant la de la part del nord, guardada per tres portes i coneguda per **Sala del Tresor**, que guarda pintat l'absis de l'antiga capella on el Pantocràtor centra el Tetramorf damunt un fris amb la representació dels mesos de l'any, a part d'altres composicions (vers el 1200). La coberta original de la basílica era a dos nivells amb obertures laterals d'il·luminació; les voltes laterals, abans d'aresta, avui són de tur (pedra porosa i lleugera); vers el 1737 fou reformada la volta central; hom féu el sostre comú a les tres naus i obrí un ull al fons, mentre que el peu s'allargava aprofitant l'espai de la casa del xantre, per acollir el **cor** de fusta tallada (1786), amb **orgue** del 1653. Poc abans s'havien fet la gran **torre-campanar**, al costat de l'evangeli, i el **pòrtic neoclàssic** (1728), que cobricela la portada del principi del segle XIII amb cinc arquivoltes o columnes; els capitells són de l'escola de Lleida, emparentats amb el sarcòfag de la cripta.

Catedral de Roda. Pòrtic neoclàssic, torre-campanar i absis.

Fora de l'església, adossats als antics murs d'**opus spicatum**, hi ha el **claustre**, del segle XII, amb capitells ornats toscament amb motius florals i de bestiar, mentre que els àbacs de l'interior dels arcs i els intradossos tenen 191 inscripcions funeràries de tipus litúrgic (la més antiga del 1143); la **capella de Sant Agustí**, separada del claustre per una arqueria i a un nivell més baix, fou consagrada el 1107 i al seu absis resten part de pintures, fetes poc abans de la segona meitat del segle XII, emparentades amb el Mestre de Taüll, però més properes a les del cercle de Pedret; a la **sala capitular** i al **museu** només resten avui, després del gran robatori del 1979, una cadira gestatòria, teles morisques, la Mare de Déu d'Estet, les pintures murals del segle XIV i poca cosa més. Del **retaula** del presbiteri, obra de Gabriel Juli, sols queda la maçoneria (1533); resten també les portes de T. Peliguet (1556). Finalment, al fons de la plataforma hi ha la **Casa del Prior** de Roda feta a partir del 1525 per Antoni Teixidor, en forma de torre. L'**antic refectori**, ha estat des de fa pocs anys reintegrat a la seva unitat i finalitats originals per a l'ús i gaudiment dels turistes i transeünts. De les successives funcions que va exercir durant els passats segles queden les tres portes obertes al claustre: una d'arquivoltes i capitells d'època romànica, una altra amb frontó triangular i entaulament d'estil renaixentista i una tercera allindada amb reguixos i porta treballades en barroc. L'interior és de planta rectangular i cobert amb volta apuntada.

3

Conjunt de la catedral i les seves places. Planta de la nova ordenació.

Roda fou un centre cultural de primer ordre. La seva producció literària i d'obres litúrgiques es destaca per l'antiguitat, i els seus notaris des de la baixa edat mitjana s'expressaren en català, però la major part de les obres, ja a la segona meitat del segle XIX, van ser traslladades a l'Arxiu Capítular de Lleida.

L'etimologia de Roda fa referència a l'assentament del poble damunt d'un turó de forma rodona. Roda i el Mall, a banda i banda del riu, eren la clau per accedir a l'Alta Ribagorça. Així ja a l'antiguitat al seu replà enlairat hi havia una **civitas** romana que controlava la calçada que des de Torreciutat pujava vers la Vall de Benasc. Després, hom veu en aquest lloc fortificat un centre de recaptació d'impostos en temps dels visigots i durant el domini àrab. Conquerit el país com a conseqüència de l'acció iniciada pels comtes de Tolosa, la fortalesa fou destruïda al segle X per un escamot àrab, fet que s'anà repetint fins a la conquesta definitiva del territori vers el 1030 per Sanç III de Pamplona; Roda era a la mateixa frontera del comtat ribagorçà, en contacte permanent amb el món musulmà. Però, alhora, aquesta situació d'avançada donà a Roda una vertadera importància quan el comte Ramon II de Ribagorça la va constituir en seu del bisbat ribagorçà, creat de nou dins els primitius territoris pertanyents a la Seu d'Urgell. El mateix comte féu consagrar la catedral de Sant Vicenç de Roda pel seu fill Odesind, primer bisbe. La seu de Roda s'anà fent un lloc propi dins l'arquebisbat de Narbona i, a despit de les pretensions del bisbe urgellès, abastà en principi els comtats de Pallars, com a successora del seu antic bisbat, i els de Ribagorça i de Sobrarb. Aviat, però, dotada de mitjans escassos i a causa de la pèrdua de la independència civil amb l'extinció de la casa comtal, veié la seva jurisdicció retallada pel nou bisbat d'Osca a Sobrarb (1040) i, poc després, per part urgellesa. Destruïda la ciutat el 1006 pel fill d'al-Mansur, 'Abd al-Malik, fou de nou consagrada la seva església, ara dedicada a Sant Vicenç i Sant Valeri, en presència de Sanç III de Pamplona i la comtessa Major de Ribagorça, darrer membre de la dinastia comtal però sense autoritat pràcticament, ja que el territori havia estat ocupat pel pamplonès des del 1018 i pel comte de Pallars Jussà a la conca de la Noguera Ribagorçana (1035). La vida de Roda sota els descendents de la monarquia pamplonesa seguí les vicissituds d'una diòcesi espoliada pels reis d'Aragó i comtes de Ribagorça, que per tal de sotmetre el país no sols es feren feudataris del bisbe d'Urgell, sinó que també lliuraren el bisbat a l'autoritat d'aquest; mentrestant, els monestirs, fidels al passat independent, a poc a poc van ser annexats a l'abadiat cluniacenc de Sant Victorià d'Assan.

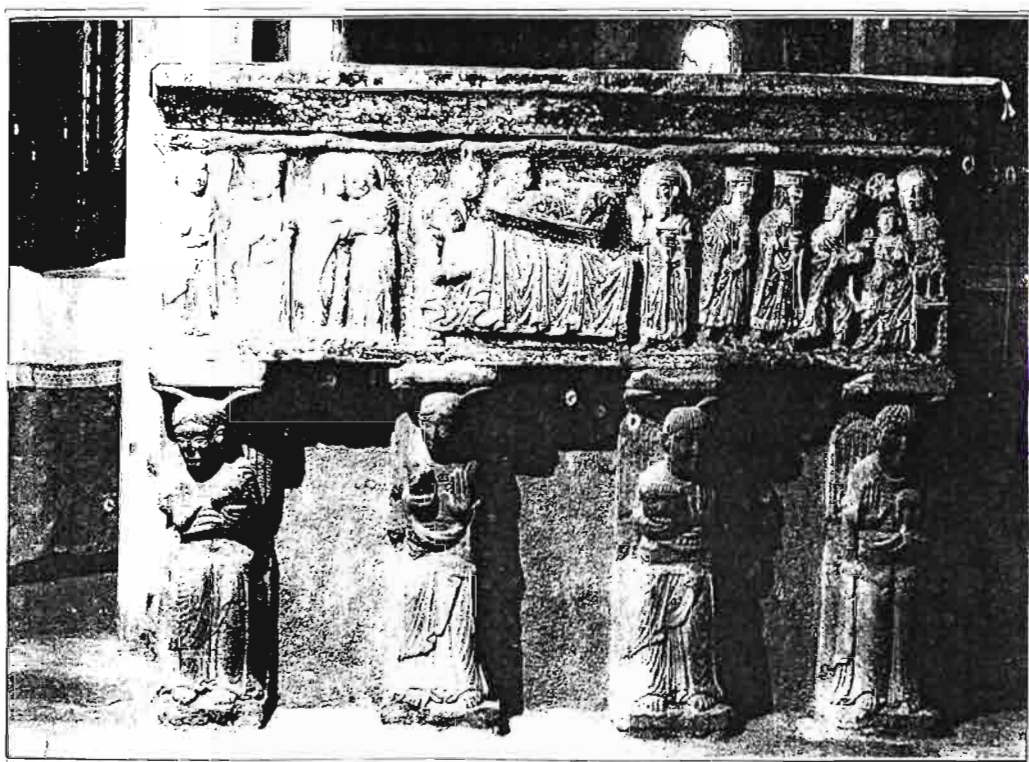
Aquest període obscur i d'abandó finalitza vers els anys seixanta del segle XI amb l'inici de la veritable conquesta de les terres del sud, en aquest sector cobejat, a més dels aragonesos, pels comtes de Pallars, d'Urgell i de Barcelona. El rei Sanç Ramires, el 1068 restaurà la seu de Roda i la dotà amb la donació de la mateixa ciutat de Roda i facilità l'establiment de la seva canònica segons els models d'Aquisgrà, i poc després aquest mateix rei donava a la seu tots els delmes dels béns reials des del Cinca a la Noguera i de Benasc fins a Montsó (1085), cosa amb què quedava garantida la supervivència econòmica del bisbat. En el temps del **bisbe Ramon Dalmau**, Roda és anomenada rica i florent. Ell fou el primer en anomenar-se bisbe de Roda en comptes de bisbe de Ribagorça. Inicià la política d'aliança amb els comtes de Pallars Jussà i els Erill, fet que afirmà la seva jurisdicció en la capçalera de la Noguera Ribagorçana. El mateix bisbe assentà les bases per al ric esdevenidor de Roda entorn el seu capítol catedralici, que ell mateix reformà i convertí en canònica agustiniana.

La conquesta de Barbastre (1100) desplaçà interinament els seus bisbes, que s'anomenaren de Roda-Barbastre, però l'estada en la nova seu fou causa de conflictes constants amb el bisbe d'Osca, que arribà a conquerir la ciutat per les armes. El fet important era que els bisbes de Roda-Barbastre, amb l'aprovació papal, es consideraven bisbes de la diòcesi de Lleida i llur pretensió era de restablir aquesta antiga seu. Així doncs, conquerida Lleida, la seu de Roda esdevingué la matriu de la nova diòcesi de Lleida. El 1149 el bisbe Guillem Pere de Ravidats traslladà definitivament el centre de la diòcesi a Lleida i en la seva estructuració Roda restà, malgrat el trasllat dels arxiprestats, com a centre important, puix que la seva església mantingué la dignitat de catedral amb comunitat canonical, fixada en 20 membres, sota la direcció d'un prior.

El capítol de Roda exercia la jurisdicció senyorial a molts altres llocs. La seva decadència sobrevingué amb la politització del càrrec de prior, car Pere III li atorgà el dret d'insaculació entre els primers oficials del regne (1345), que gaudien d'exempcions tributàries, representació a les Corts del regne amb vot i així prengueren part activa en els assumptes polítics. Al llarg dels segles XV i XVI, els priors foren personatges de fora del claustre, entre els quals es troben membres del llinatge dels Borja, i practicaren l'absentisme. Els canonges de Roda, mentrestant, prenen part en l'alçament del comtat de Ribagorça (1554-91), que va acabar amb la jurisdicció senyorial dels comtes i la reversió del territori al domini directe de la corona.

Més endavant es produí la secularització del capítol de Roda, que passà a ser col·legiata. El 1843 la major part dels seus béns foren subhastats i poc després, amb la supressió de les jurisdiccions especials (1851), esdevingué una simple església parroquial, cap d'un petit arxiprestat, amb 3 sacerdots.

A partir de l'expedició de l'Institut d'Estudis Catalans el 1907, es va començar a valorar el seu patrimoni; el 1924 l'església fou declarada monument nacional i a la Segona República s'inicià la restauració, continuada els anys quaranta i principalment després de l'informe Pons Sorolla i Arnau (1962). El seu tresor mobiliari fou salvat per la Generalitat de Catalunya el 1937 i dipositat a la Cerdanya. Fins el 1979 Roda conservà la major part del seu tresor, però en aquesta data robaren pràcticament tot el museu de la sala capitular.

Sarcòfag de Sant Ramon. Cara frontal amb escenes de la infància i carlàtides amb símbols dels Evangelistes.

DESCRIPCIO DE L'ITINERARI

Serradui (la Vileta) - el Grau - Roca Cirera - Amorriador - Puialto - Beranui

Deixem l'hotel Casa Peix de Serradui (800 m), al costat de la carretera, i seguim uns instants aquesta en direcció a Beranui, per agafar ben aviat un trencall a la dreta. Seguim aquesta pista en suau i continuada pujada durant una mitja hora fins arribar al llogaret de la **Vileta**, on iniciem pràcticament la sortida d'avui.

0 h 00'

0 h 00'

Sortim del nucli de **La Vileta** (914 m). Dalt d'un turonet proper destaca enlairat el campanar de l'antiga església parroquial de Sant Martí de Serradui, romànica, solitària i en ruïnes després que la població es desplaçà al llarg de la carretera, al Barri del Pont de Serradui.

Passem pel costat d'una casa pintada de blanc i amb moltes flors a fora, que ens queden a l'esquerra. Travessem un torrentet i de seguida anem a fer cap al costat de la petita **església parroquial de Sant Martí**, ben arranjada i amb un elegant absis romànic.

La petita església romànica de Sant Martí.

La deixem enrera i seguim un pintoresc camí a l'esquerra del qual hi ha un marge de pedra; a la dreta tenim uns camps. Davant nostre destaquen els colossals cingles que formen en semicercle la part baixa del Tossal de Cis, la Roca Cirera i el Brocoló, d'esquerra a dreta, respectivament. Entremig d'aquestes dues darreres el coll del **Grau**, on ens dirigim ben decidits.

Cruïlla de camins.

Seguim la branca dreta, més marcada; a la nostra dreta tenim una canonada negra i a banda i banda de camí bonics roures. Trobem una altra cruïlla i ara seguim el trencall esquerre, lleugerament ascendent; deixem a la dreta un bonic camí cenyit entre marges. Prop del riu veiem una colònia de pollancres.

0 h 10'

0 h 10'

Arribem al llit del **Barranc de Riu**, que travessem pel damunt d'unes pedres. El camí remunta el barranc, que durant una bona estona portarem a la nostra esquerra, en contínua ascensió i sense separar-nos-en massa. Hem de procurar no enlairar-nos més del compte. A l'esquerra, a l'altra banda del torrent, podem entreveure el **santuari de la Mare de Déu de la Feixa**, romànica.

0 h 05'

0 h 15'

Per un moment el camí s'aparta del barranc i gira a la dreta. Trobem una fita i tombem cap a l'esquerra. Arribem a una petita i relativa esplanada i el camí torna a allunyar-se una mica del barranc, és força marcat i sempre pujador i pedregós. Davant nostre, alterós i desafiant, el **Brocoló**. Entre la vegetació podem admirar espesses boixeres i exemplars de pi roig.

0 h 15'

0 h 30'

Degotalls en una roca de la dreta. A l'esquerra un bonic càdec. Més endavant, a sota mateix del Brocoló, més degotalls del gran rocam i alguna roca abalmada. Passat els degotalls el camí es bifurca gairebé

Camí del Barranc de Riu. Brocoló i les altes cingleres de la Roca Clrera i Tossal de Cls.

imperceptiblement i decantem una mica cap a l'esquerra, planerament, entre mig d'espesses mates de boix.

Més endavant sembla que el camí es perdi una mica i cal parar esment ja que no hi ha senyals, tan sols alguna fita de referència feta per nosaltres mateixos el dia que prepararem la sortida.

Fem una pujada una mica sobtada i tornem a enllaçar amb el camí bastant ample que fa alguna giragonsa.

0 h 25'

0 h 55'

El camí s'ha fet molt més marcat i estret i en alguns trams va una mica abocat al gran barranc de l'esquerra. Es un bonic camí ramader, ara ja en desús i llastimosament en vies de desaparèixer.

0 h 05'

0 h 60'

Parem a esmorzar al costat del riu.

0 h 25'

1 h 25'

Creuem el torrent on discorre l'aigua. El camí puja encara més dreturerament. Ens anem apropant a una gran roca de caire arrodonit. Anem trobant algunes fites, aquestes ja no són obra nostra. Més endavant el camí torna a quedar desdibuixat però hem de tenir en compte que anem vorejant la gran roca arrodonida que ens queda a l'esquerra. Les alçades prodigioses que abans vèiem ara comencen a estar gairebé al nostre abast. Si girem la vista enrera sempre veurem l'àmplia barrancada i lluny, molt lluny, l'enlairat poble de Roda d'Isàvena, que ja coneixem. Més cap a nosaltres Serradui i els seus nuclis i la gran vall de l'Isàvena. A la dreta deixem una gran balma que feia d'aixopluc per al bestiar i els pastors en els temps de la transhumància.

0 h 10'

1 h 35'

Arribem gairebé al nivell més alt de la roca arrodonida ja esmentada. La barrancada es va estrenyent i anem en direcció a la seva capçalera, puja que puja. Més boixeres. Ara ja la roca arrodonida queda completament a sota nostre, sembla talment posada al mig del barranc. El camí, anomenat **el Grau** o **el Grau de Serradui** s'enrosca de manera prodigiosa.

El camí del Grau, penjat sobre el Barranc de Riu.

0 h 10' 1 h 45'

Passem per un punt bastant estret entre roques i ens imaginem que ben bé podria ser "un comptador" d'ovelles. A l'extraordinari rocam de la dreta pengen caramells de glaç (el dia de la nostra descripció, 28.4.93).

0 h 08' 1 h 53'

El camí flanqueja pel costat de la roca, completament arrapat a aquesta. També veiem de prop a l'esquerra

les superbes parets aplomades dels cingles de la **Roca Cirera i Tossal del Cis**. Dalt dels cingles uns cimals arrodonits i de verda pastura.

De la Roca Cirera, camí de l'Amorriador. Al fons, a l'esquerra, el Turbó.

0 h 04'

1 h 57'

Travessem un barranquet. (Parem uns instants a dalt d'un collet). Després d'una breu parada en un petit replà del gairebé guanyat coll, ens aturem per gaudir d'una vista esplèndida dels dos vessants. Després continuem per l'esquerra per un estret corriol. A la dreta en deixem un altre que suposem que porta al coll de Vent, pas natural entre Soperuny i el riu Isàvena, tot vorejant el Brocoló.

0 h 23'

2 h 20'

Rocam amunt i per fi assolim l'ansiat coll de **Grau** (1524 m), estrebat entre la Roca Cirera i el Brocoló. La panoràmica des d'aquí dalt és immillorable i gosem dir que indescriptible si no volem faltar a la veritat. Un cop aquí tota la possible fatiga de la pujada s'esborra per complet. La vista és veritablement impressionant, com ho és el profund tall del barranc que encara tenim a l'esquerra, pel que cal prendre precaucions i no embalar-se amb l'emoció del moment!

Segueixen ara una sèrie de replans més o menys pujadors i herbosos. Hem deixat el corriol i anem per la carena de la **Roca Cirera (1757 m)**. El camí es fa esborradís fins arribar xino xano, posant-hi voluntat i bones cames, al cim. Damunt els nostres caps planegen, amenaçadors, els voltors, atents al primer que caigui... Mentre anem pujant girem de tant en tant la vista enrere i se'ns encongeix l'ànim de pensar que hem pogut arribar tan amunt. Aquelles parets que havíem vist, ara han quedat completament a sota nostre.

0 h 50'

3 h 10'

Arribem al cim de la **Roca Cirera (1757 m)** on hi ha quatre pals plantats. Si abans, en assolir el Grau, la vista era esplèndida ara ja no sabriem pas què dir. De sobte ha aparegut davant nostre, com una magnífica postal en relleu, tota la serralada del Pirineu central i a l'esquerra, aïllat i més proper, el Turbó. Es una cosa excepcional, un mirador o una balconada del pre-Pirineu de primer ordre. D'esquerra a dreta: en primer lloc el **Turbó**, amb les seves cingleres completament impressionants i el cim nevad i més cap a la dreta podem veure el massís del Posets amb la seva gelera majestuosa, tot el massís de la Maladeta i tots els pics principals, Maladeta, coll de Corones, Pic d'Aneto, Tempestats, Margalida fins a Salenques, i al darrera el Molleres i el Vallibierna; en el conjunt de més cap a la dreta distingim els Beciberri i la cresta del Beciberri sud, el Comoloformo, més enllà ens trobem amb la Mola de la Punta Alta. Després veiem totes les muntanyes del Pallars fins al Pic de Peguera, i muntanyes més baixes com la serra de Sant Gervàs i possiblement la serra de l'Obenç i d'altres que no sabem distingir. Si anem girant a 360° anem distingint tot el Montsec, amb els seus característics coll de Comiols, pas de Terradets i congost de Montrebei, que separa el Montsec d'Ares del Montsec de Rubies.

0 h 30'

3 h 40'

Deixem el cim de Roca Cirera. Ara continuem en direcció est, camí d'un altre cim planer que és l'**Amorriador** (1791 m) on hi ha un vèrtex geodèsic, el punt més alt de la serra del Cis. (**Amorriar-se** o **amoriar-se** = gitar-se. Es en aquests punts on els animals poden gitar-se o bé 'amoriar-se' i buscar l'ombra que ells mateixos projecten, amagant el cap dessota la panxa de l'ovella veïna). A prop nostre discorre una àmplia pista cabanera, apte per a jeeps, que recorre bona part de la serra fins a Bonansa. Sota els nostres peus una tofa verda i els ulls esplaïant-se en unes suaus ondulacions trencades a l'infinit per la blanca serra pirinenca.

0 h 13'

3 h 53'

A la dreta nostra veiem un 'pilaret' **pilaret Torre** (?). En el vessant sud tenim uns impressionants cingles, al peu dels quals, arraulides, veiem les cases del poblet de Soperuny, a la capçalera de la vall de la Valira de Cornudella o de Sobrecastell, i més enllà, la serra de Berganui, sobre Areny de Noguera.

0 h 20'

4 h 13'

Assolim l'**Amorriador** amb el seu vèrtex geodèsic, cota màxima de la nostra ruta. Ara deixem el cim i continuem gairebé planerament en direcció nordest, cap al Puialto.

0 h 20'

4 h 33'

Passem pel costat d'un altre **pilaret** (pensem que aquest és l'anomenat **pilaret de Sant Marc**), a 1745 m i iniciem aviat la pujada cap al **Puialto** (1782).

0 h 30'

5 h 03'

Hem baixat del Puialto i hem enllaçat amb una ampla pista. Ara deixarem aquesta a la dreta i anirem pel llom tot descendant suaument de cara a la vall del riu Isàvena. A la nostra esquerra ens queda el **Barranc del Cis** i a la dreta el **Barranc de Padierno** (en el croquis llegim Barrancs de Partariu i de Patern, respectivament (?).

Tot deixant el llom ens anem decantant cap a l'esquerra mentre ens apropem a una filera d'arbres tot baixant per algunes feixes. Anem en direcció a les **bordes de San Miquel o de Beranui**.

0 h 15'

5 h 18'

Bifurcació de camins. Deixem el trencall esquerre que tira enrere.

0 h 05'

5 h 23'

Les calmes del cim i un típic "pilaret", abans de l'Amorriador.

Arribem davant les primeres bordes (1471 m). Una d'aquestes era antigament una capella, la **capella de Sant Miquel**, però avui dia es confon entre les altres. A partir d'aquí cal parar força esment ja que el camí és un xic perdedor. Cal anar decantant una mica cap a la dreta fins a trobar un morro o sortint rocós que forma una petita

esplanada. Des d'aquí divisarem ja el disseminat poble de **Beranui**, al costat del riu, encara que molt per sota de nosaltres.

D'aquest estrep cal anar a buscar un viarany que ens porta, a través d'uns contraforts de muntanya on cal anar en compte de no fer caure massa pedres als col·legues que van al davant, a un altre bonic camí de **grau** (el **grau de Beranui**), amb recargolades giragonses i amb un sòl de codols molt idoni per fer-hi alguna relliscada (!).

0 h 55'

6 h 18'

Passem per sota d'una balma que degota.

0 h 10'

6 h 28'

Una altra balma, un magnífic aixopluc per al bestiar. El camí continua baixant fortament. Ara ja veiem molt a prop el poblet.

0 h 08'

6 h 36'

En un revolt del camí, que forma un replanet, podem copsar una bona panoràmica del poble i la vall.

0 h 06'

6 h 42'

El camí es bifurca. Ens fixarem en una canonada de goma negra i girarem tot deixant-la a l'esquerra. Ja veiem molt properes les teulades de les primeres cases i un pintoresc galliner. Passem pel davant de la casa Puialto, una de les més enlairades del poble i continuem baixant, ara ja per camí encimentant, dibuixant alguna ziga-zaga.

0 h 06'

6 h 48'

Passem per damunt d'un pont. Al darrera hem deixat el conjunt de l'església parroquial de Santa Eulàlia, que conserva un bonic campanar romànic.

0 h 10'

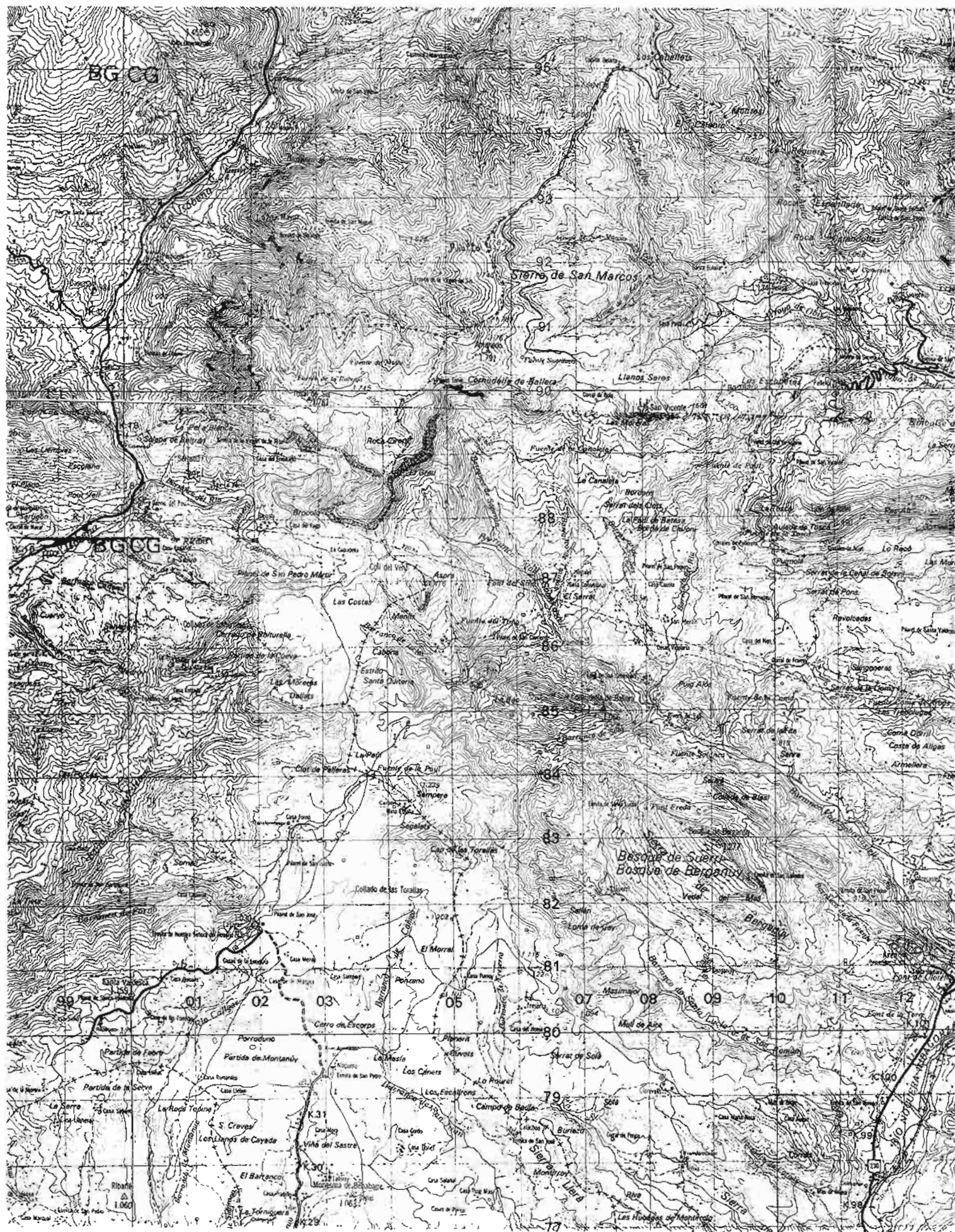
6 h 58'

Pont vell de pedra sobre el riu Isàvena (999 m). Arribem a prop de la carretera i així s'acaba aquesta nostra llarga caminada per la Serra del Cis. Bon descans i a dinar!

Baixant pel Grau de Beranui, panoràmica d'aquest poblet disseminat al marge esquerre de l'Isàvena.

[illegible]

Bibliografia:

Gran Geografia comarcal de Catalunya, vol. 12, El Pallars, la Ribagorça i la Llitera, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, maig de 1984.

Gran Enciclopèdia Catalana, Enciclopèdia Catalana, S.A.

Aragon, Volumen 4 de la serie La España Románica, Encuentro ediciones, Madrid, 1979.

A. Rovira i Virgili, **Història de Catalunya**, vol. II.

J. M. Salrach, **Història de Catalunya**, vol. II, Edicions 62.

Manuel Iglesias Costa, **Roda de Isábena**, Historia y Arte, Edita: D.D.P.C.B., Barbastro, 1989.

Ernest Costa i Savoia, **Viatges amb els pastors transhumants** (per les cabaneres de la Catalunya nord-occidental, entre l'Essera i el Segre, Editorial Montblanc-Martin, Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona, 1987.

Josep Lorman - Ignasi Planas, **Geografia de Catalunya**, Editorial Claret, Barcelona, 1983.

El Congost d'Ovarra i la serra de Cis, dins la Revista **Muntanya**, núm. 756, abril de 1988,

El Puialto (1782 m): Altre cop la Serra del Cis, Itineraris Excursionistes, núm. 69, dins el Butlletí del C.E. de Lleida, Club d'Esquí de Lleida, abril 1992.

Cartografia:

Servicio Geográfico del Ejército, Cartografía Militar de España, Serie L. Escala 1:50.000, Hoja nº 32-10 (213). Pont de Suert.

Servicio Geográfico del Ejército, Cartografía Militar de España, Serie L. Escala 1:50.000, Hoja nº 32-11 (251), Arén.

Croquis de carenes publicat a "Muntanya", núm. 756, abril 1988.

Sepulcro de San Ramón. Siglo XII. Catedral de Roda

JUSTIFICACIO

+++++

D'aquest treball se n'han fet un total de 70 exemplars numerats. Aquest dossier s'ha confeccionat per facilitar un contingut documental als components de la XXIV sortida de "**CONEGUEM CATALUNYA**", que sota aquest nom genèric organitza la Secció de Cultura de l'A.E. Talaia. D'altra banda cal esmentar que aquesta activitat rep el patrocini de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú.

Han preparat aquesta sortida:

Lluís Forgas
Blanca Forgas
Manel Vidal
Marcel·lina Simón
M. Carme Barceló
Salvador Butí

Autor de la portada: Josep M. Also

EXEMPLAR Núm...**26**

Vilanova i la Geltrú, 1-2 de maig de 1993

